

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка

Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О. М. Лазаревського

Кафедра педагогіки та методики викладання історії та суспільних дисциплін

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «магістр»

на тему

«Формування компетентностей майбутніх правників в
умовах реформування професійної підготовки»

Виконала:

студентка II курсу, 60 групи
спеціальності

011 Освітні, педагогічні науки

Приходько Вероніка Олександрівна

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук,
професор

Янченко Т. В.

Роботу подано до розгляду « _____ » _____ 20__ року.

Студент (ка)

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Рецензент

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри
педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін

(назва кафедри)

протокол № 7 від «23» листопада 2021 року.

Студент (ка) допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

_____ (підпис)

Тамара ЯНЧЕНКО

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРАВА	12
1.1. Формування компетентностей майбутніх фахівців у галузі права як актуальна проблема педагогічної теорії та практики.....	12
1.2. Особливості професійної підготовки майбутніх правників у закладах вищої освіти.....	28
Висновки до першого розділу.....	47
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРАВА	50
2.1. Зарубіжний досвід реформування професійної підготовки фахівців у галузі права	50
2.2. Провідні тенденції реформування юридичної освіти в Україні.	58
Висновки до другого розділу.....	74
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	77
3.1. Аналіз досвіду Національного університету «Чернігівська політехніка» підготовки майбутніх фахівців у галузі права	77
3.2. Методичні рекомендації щодо формування компетентностей майбутніх правників в умовах реформування їх професійної підготовки	89
Висновки до третього розділу	98
ВИСНОВКИ	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	108
ДОДАТКИ	116

ВСТУП

Актуальність дослідження. Освіта є однією з найбільш важливих суспільних сфер та ключовим пріоритетом державної політики України. Освіта готує нові покоління, які рухають країну вперед, а вища освіта – фахівців, які здатні професійно та якісно виконувати свої функції та бути корисними для суспільства. Освіта визнається базисом інтелектуального, культурного, духовного, соціального та економічного розвитку суспільства і держави, сприяє втіленню принципів гуманізму, демократії, національної свідомості тощо.

З моменту проголошення незалежності України і до нині освітня сфера зазнала чи не найбільшу кількість реформ і постійно знаходилася у пошуках найефективніших моделей, тенденцій, форм. Безперечно стрімкий розвиток освітнього напрямку зумовлений динамічним розвитком сучасного суспільства, зміною вектору проблем та пріоритетів, виникнення нових суспільних потреб.

Вища освіта є невід’ємною складовою системи освіти України, перед якою, в свою чергу, постають завдання якісної підготовки кваліфікованих фахівців у конкретній галузі, забезпечення потреб держави та суспільства у відповідних кадрах, формування конкурентоспроможних професіоналів на ринку праці.

Важливим кроком на вирішення даних питань стало приєднання України до Болонського процесу у 2005 році, що поглибило співпрацю нашої держави з європейським середовищем та дало змогу наблизити вітчизняну систему освіти та міжнародних стандартів у системі вищої освіти. Здобутки Болонського процесу вже є відчутними для всіх учасників освітнього процесу. До основних змін, що відбулися в системі вищої освіти після підписання Україною Болонської декларації варто віднести:

- перехід на студентоцентроване навчання, створення «вільної траєкторії студента»;

- запровадження кредитно-модульної системи для забезпечення якісного та повного засвоєння знань, умінь та навичок;
- автономія закладів вищої освіти, що дозволяє впроваджувати ідеї та окремі кроки на місцях, враховуючи проблеми та потреби локального рівня;
- зростання ролі викладача та підвищення рівня викладання;
- можливість академічної мобільності, вивчення досвіду європейських країн, обмін науковими поглядами тощо;
- чіткий контроль за якістю вищої освіти.

З 2014 року в Україні розпочалися потужні євроінтеграційні процеси, зумовлені бажанням та підготовкою до вступу до Європейського Союзу, а як результат – проведенням низки реформ, зміни чинного законодавства у відповідності до європейських вимог, уніфікація принципів, завдань освіти тощо.

На сьогоднішній день залишаються актуальними питання досягнення високого інтелектуального та духовно свідомого рівня самореалізації особистості, підготовка висококваліфікованих фахівців, розвиток людського потенціалу, впровадження інновацій та сучасних систем, враховуючи тенденції розвитку освіти. При цьому головна мета полягає у наданні якісної вищої освіти.

За останні роки помітно змінився вектор системи вищої освіти із навчання студента, надання якомога більшої кількості знань на більш ширше розуміння пріоритету розвитку – формування компетентного, професійного, конкурентоспроможного фахівця у певній галузі. Наразі перед освітнім процесом постає проблема забезпечення підготовки здобувача вищої освіти не тільки належним рівнем знань, навичок, теоретичного та наукового матеріалу, а й вмінням застосувати їх на практиці, у процесі професійної діяльності.

Ринок праці висуває високі вимоги до професійних компетентностей молодого фахівця через велику конкуренцію та особливості швидкого

розвитку суспільства, технологій, знань. Кожен з нас хоче мати справу з професійним юристом, який допоможе якнайкраще вирішити справу, компетентним лікарем, гарним вчителем своїх дітей, кваліфікованим менеджером банку тощо. І саме компетентність випускника закладу вищої освіти стає індикатором його готовності до професійної діяльності та активної ролі у суспільному житті. Все це підкреслює актуальність проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Вивчення та дослідження даного питання потребує як розробки загальних підходів модернізації змісту освіти у відповідному напрямку, так і формування окремих позицій по кожній галузі знань, адже тільки розглядаючи кожну спеціальність окремо буде змога враховувати їх специфіку, більш глибоко підходити до вирішення проблем.

Важливу роль для держави та суспільства в цілому відіграє підготовка фахівців у галузі права, адже професія юриста потребує високого рівня розуміння законодавства, постійного навчання та вдосконалення через стрімкі зміни нормативної бази, низки навичок та вмінь, адже постійно пов'язана з встановленням справедливості, утвердженням принципів законності, верховенства права в суспільстві, захисті прав та свобод людини, а інколи і вирішення долі людини. Висока відповідність та складна специфіка професії дала поштовх для переосмислення підготовки правників. Наразі активно ведеться реформування юридичної освіти з метою переосмислення її ролі, форми та змісту, адже найважливішим завданням підготовки фахівців є формування професійних компетентностей, тому відчутною є необхідність дослідження зазначених аспектів.

Нормативну базу розвитку вищої освіти в контексті компетентнісного підходу складають Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII та Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII, якими встановлені основні правові та організаційні засади функціонування системи освіти в Україні, визначені механізми, вимоги, інструменти для підготовки майбутніх фахівців, що засновані на формуванні

компетентностей в процесі навчання, а також Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку до 2030 року» від 30.09.2019 № №722/2019, в якому однією з цілей вказана якісна освіта, Проект Стратегії розвитку вищої освіти на 2021-2031 рр., низка міжнародних правових актів: Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R(2004)4 про Європейську Конвенцію з прав людини в університетській освіті та професійному навчанні, Спільна декларація про Європейський простір вищої освіти, прийнята в Болоньї 19 червня 1999 року.

Основним програмним та нормативним документом, який наразі є опорою для реформування юридичної освіти в Україні є Проект Концепції розвитку юридичної освіти, розроблений Комітетом Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій від 21.01.2021 року. У ньому наведений детальний аналіз місії та наявних проблем вищої юридичної освіти, стратегічні цілі, завдання та план дій по реформуванню галузі.

Формування компетентностей майбутніх фахівців у процесі здобуття вищої освіти все частіше стає предметом наукового розгляду. Науковці наголошують, що наразі головна мета освіти полягає у підготовці компетентної особистості, її вихованні й розвитку, досліджуючи впровадження компетентнісного підходу у сучасну освітню стратегію (А. Вербицький, В. Луговий, І. Зимня, О. Локшина, К. Хоружий, Л. Морська, О. Овчарук, В. Петрук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторський та інші).

Структуру, суть та види професійних компетентностей різних спеціальностей вивчали П. Горкуненко, С. Горобець, М. Чаплак та інші. В. Серіков, Г. Селевко, О. Єременко, В. Луговий розглядають компетентність як здатність до суспільно-ціннісної діяльності, вміння вирішувати професійні завдання, бути обізнаним в своїй галузі.

Важливе значення для вирішення проблеми формування професійних компетентностей здобувачів вищої освіти мали дослідження науковців

В. Кременя, В. Аніщенка, О. Шкіренка, С. Шишова, Т. Франчука, В. Костенка та інших.

Більшість дослідників звертають увагу на вивчення механізмів та інструментів формування компетентностей для окремих спеціальностей, враховуючи особливості професії, кола необхідних вмінь, знань, тенденцій розвитку. Так, науковці Г. Копил, Н. Самарук, О. Літікова, Є. Мних, Ю. Кузьмінський розглядають необхідність та можливість впровадження нових підходів для формування компетентностей у підготовці фахівців економічних спеціальностей, М. Ховрич, Ю. Белова, В. Борисова, Л. Козачок, В. Назаренко – вчителів, Б. Адабашева, О. Білик, О. Булейко, О. Горіна – будівельників.

Дослідження професійної підготовки юристів з врахуванням принципів компетентнісного підходу проводилися Н. Яворською, І. Івашкевичем, Т. Юзько, В. Слугоцькою, Н. Жигайлою тощо. Натомість актуальним і недостатньо висвітленим залишається вищезазначене питання в умовах сьогоденішнього реформування професійної підготовки правників і суттєвої зміни підходів до їх навчання.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні та практичні аспекти формування компетентностей майбутніх правників в умовах реформування їх професійної підготовки.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Визначити теоретичні засади формування компетентностей майбутніх фахівців у галузі права.
2. Охарактеризувати особливості реформування професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права в Україні та світі.
3. Здійснити емпіричне дослідження формування компетентностей майбутніх правників в умовах реформування професійної підготовки.
4. Розробити методичні рекомендації щодо формування компетентностей майбутніх правників в умовах реформування освіти.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх правників у процесі здобуття вищої освіти.

Предмет дослідження – формування компетентностей майбутніх юристів в умовах реформування їх професійної підготовки.

Для досягнення окреслених завдань та мети наукової роботи було використано сукупність теоретичних та емпіричних **методів дослідження:**

- *теоретичні:* метод аналізу джерел, порівняння, узагальнення – з метою систематизації, виокремлення різних думок науковців, поглядів на окреслену проблему, характеристики категорійно-поняттєвої системи;

- *емпіричні:* спостереження – для визначення напрямів дослідження; бесіда, анкетування, тестування, статистичні методи обробки даних – для дослідження проблематики питання на конкретних прикладах, виявлення суспільної думки, вивчення способів формування професійних компетентностей студентів-юристів у ході навчання.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження. У ході дослідження було з'ясовано особливості формування професійних компетентностей фахівців у галузі права, окреслено основні тенденції реформування професійної підготовки правників, визначено проблеми у впровадженні компетентнісного підходу в процесі здобуття вищої освіти, розроблено методичні рекомендації щодо формування компетентностей майбутніх правників в умовах реформування освіти. Напрацьовані матеріали можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти, студентами, стейкхолдерами юридичних спеціальностей, представниками органів державної влади, що формують політику у сфері освіти.

Апробація результатів дослідження:

1. Приходько В. Формування професійних компетентностей здобувачів вищої освіти. *Студентський альманах: збірник статей*. Чернігів : Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2020. С. 38-42.

2. Приходько В.О. Особливості формування професійних компетентностей майбутніх фахівців у процесі здобуття вищої освіти. *Juvenia studia: Збірник студентських наукових праць*. Випуск 10. Навчально-науковий інститут історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. С. 96-99.

3. Приходько В.О. Реформування сучасної освіти в контексті педагогічної спадщини Софії Русової. *IV Всеукраїнська науково-практична онлайн – конференція «Софія Русова – предтеча Нової української школи»*. Чернігівська область, 25-26 лютого 2021 року. (Подано до друку).

4. Приходько В.О. Роль Soft skills при підготовці здобувачів вищої освіти юридичних спеціальностей в умовах сучасності. *Збірник Міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні дисципліни як засіб формування цивілізаційної компетентності здобувачів освіти: сучасні освітні виклики та перспективи розвитку»*. Рівне, 20-21 травня 2021. (Подано до друку).

5. Учасниця XXIII Наукової конференції молодих учених та студентів (8-9 грудня 2020 р.) Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Тема: Формування компетентностей майбутніх фахівців у галузі права в умовах реформування їх професійної підготовки.

6. Учасниця XXIV наукової конференції молодих учених та студентів (28 травня 2021 р.) Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Тема: Формування компетентностей майбутніх фахівців у галузі права в умовах сучасності.

7. Учасниця Міжнародної наукової конференції «Культурний та комунікативний вимір Європи: виклики для України (20-21 травня 2021 р., м. Чернігів) Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних

дисциплін імені О.М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Тема: Формування комунікативних компетентностей майбутніх фахівців у галузі права в умовах університетської освіти.

8. Учасниця круглого столу на тему «Академічна доброчесність в Україні та світі: стандарти і досвід» (м. Чернігів, 8 липня 2021 р.).

9. Учасниця стипендіальної програми «Завтра.юа» Фонду Віктора Пінчука з науковою роботою на тему «Реформування професійної підготовки фахівців у галузі права».

10. Організатор і модератор Всеукраїнського онлайн-обговорення «Якою буде юридична освіта в Україні?» за участі голови підкомітету вищої освіти комітету з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради України та представника Міністерства освіти і науки України.

11. Півфіналістка Всеукраїнського Хакатону з реформ юридичної освіти.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Основний текст дипломної роботи викладено на 107 сторінках, включає 3 таблиці та 22 рисунки, додатки на 8 сторінках. Загальний обсяг роботи 123 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРАВА

1.1. Формування компетентностей майбутніх фахівців у галузі права як актуальна проблема педагогічної теорії та практики

Освітня галузь постійно перебуває в пошуках оптимальної, якомога ефективнішої та дієвішої моделі навчання, змінює окремі підходи, змінює систему загалом. Початок активного євроінтеграційного періоду в історії незалежної України ознаменувався суттєвими змінами в освіті, перегляду існуючих постулатів, запозичення європейського досвіду.

На сьогоднішній день ключовим завданням вищої освіти стала підготовка висококваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця на ринку праці. Це спричиняє зміни в системі професійної підготовки фахівців різних галузей і професій та вказує на потребу удосконалення процесу навчання у закладах вищої освіти (далі – ЗВО).

Якісна вища освіта неможлива без розуміння необхідності комплексної підготовки професіонала своєї справи і базисну роль в ній відіграє процес формування професійних компетентностей майбутнього фахівця. Саме на запровадження компетентнісного підходу в процесі здобуття вищої освіти спрямоване сучасне реформування освіти.

Вперше розгорнуте тлумачення терміну «компетентність» було подано у праці Дж. Равена «Компетентність у сучасному суспільстві» і трактувалося як певне явище, що складається з великої кількості компонентів, більшість з яких відносно незалежні один від одного. За характеристикою Дж. Равена, компетентності є мотивованими здібностями, вони включають якості психічних пізнавальних процесів (оригінальність, критичність мислення, звичка до абстрагування тощо), індивідуально-психологічні особливості особистості (самоконтроль, адаптивність, впевненість у собі, наполегливість,

довірливість тощо), а також складові загальної освіченості людини (знання про навколишній світ тощо) [30].

Поняття «компетентність» було використано на міжнародній конференції ЮНЕСКО у 2004 році як здатність ефективно й творчо застосовувати знання й уміння в міжособистісних стосунках – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях [9, с. 53].

Із прийняттям у 2014 році Закону України «Про вищу освіту» поняття «компетентність» набуло законодавчого закріплення і визначається як здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [14].

При цьому Закон України «Про освіту» закріплює, що знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів є результатами навчання, що підкреслює ототожнення законодавцем понять «компетентність» та «результати навчання» [16]. Це, в свою чергу, підкреслює, що головна мета вищої освіти - формування компетентностей особи у процесі навчання і отримання кваліфікованого фахівця на виході.

Натомість спеціалізовані нормативно-правові акти містять поняття «професійна компетентність» і зміщують акцент у тлумаченні поняття з «сукупності знань, умінь, навичок ...» на «здатність їх використовувати». У Законі України «Про державну службу неведена така дефініція: професійна компетентність - здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти

відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку [15].

Відомий український учений І. Зязюн слушно зазначає, що побудова освіти на основних компетентностях є одним із аспектів реформування освітньої галузі і слугує переходом від парадигми предметно-знаннєвої освіти до моделі формування цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, що належать до багатьох сфер культури і виконання багатьох соціальних ролей [20, с. 318-328]. На жаль, не завжди отримання диплому про вищу освіти є показником випуску професіонала, навіть якщо мова йде про високий рівень знань і балів особи, саме тому запровадження компетентнісного підходу є надважливим.

Слово «компетентність» походить від латинського «competens» – належний, відповідальний, і в академічному словнику української мови тлумачуться як якість особистості, яка має достатні знання в якій-небудь галузі; яка з чим-небудь добре обізнана; тямуща, кваліфікована [52].

Тлумачний словник української мови подає визначення компетентності як наявність достатніх знань у якій-небудь галузі, гарна обізнаність з чим-небудь та наявність певних повноважень, наводячи також основні риси компетентності: проінформованість, обізнаність, авторитетність [51].

Дослідниця Л. Балабанова вважає, що компетентність – це ступінь кваліфікації працівника, яка дозволяє успішно вирішувати завдання, що стоять перед ним; здатність працівника якісно й безпомилково виконувати свої функції як у звичайних, так і в екстремальних умовах, успішно освоювати нове й швидко адаптуватися до умов, що змінюються [2]. Враховуючи, що в сучасних умовах, коли світ змінюється дуже швидко, існуючі постулати, знання потребують переосмислення, з'являються нові поняття, теорії, змінюється законодавство тощо, вміння постійно вчитися, освоювати та швидко сприймати все нове виходять на передній план і, на нашу думку, безперечно є складовою переліку компетентностей, які мають

бути сформовані в процесі здобуття вищої освіти, але ототожнювати поняття «компетентність» лише з даним вмінням не є правильним, адже компетентність – комплексне поняття.

Разом з тим, І. Кубенко вважає, що українська освіта ще тільки починає оперувати даним терміном в розумінні, наближеному до того, як пропонують європейські країни [26].

М. Головань підкреслює інтегративний характер терміну компетентність і трактує його як якість, характеристика особи, яка дозволяє їй (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, виносити рішення, судження в певній галузі, визначаючи базисами компетентності знання, обізнаність, досвід, соціально-професійну діяльність людини [10, с. 25].

На думку вченого Л. Грінберг, наразі завдання ЗВО полягає в тому, щоб не просто забезпечити здобувачів освіти комплексом необхідних знань, а й сприяти формуванню в майбутніх фахівцях поваги до обраного фаху, виховання професійно важливих якостей, умінь і навичок, розвиток творчого потенціалу, що і являє собою набором компетентностей [12, с. 64].

Деякі науковці підміняють поняття «компетентності» терміном «компетенції». С. Трубачова вважає, що компетентність є результатом набуття компетенцій, а оскільки набуття компетенцій відбувається поступово в процесі діяльності, то рівень компетентності особистості на різних етапах навчання буде різним. Виходячи з цього, компетентність є більш оціночною категорією, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність виконувати свої повноваження у рамках означеної компетенції [23, с. 53].

В. Савченко трактує компетенції як характеристики повноважень організації чи посади (робочого місця) конкретного працівника, сукупність прав та повноважень, якими наділений конкретний орган або посадова особа, працівник організації відповідно до чинного законодавства і нормативних актів, статутів, положень, угод, договорів тощо [47, с. 316].

М. Леонтьян у своїх працях наголошує, що поняття «компетентність» є значно ширшим від поняття «компетенція», адже компетентність є результатом набуття певної комбінації компетенцій [27, с. 73].

Такої ж думки дотримуються і науковці О. Вознюк та О. Дубасенюк, підкреслюючи, що професійна компетентність – це можливість фахівця здійснювати свою професійну діяльність на основі здобутих професійно важливих компетенцій [7, с. 12].

Ми погоджуємося з даними твердженнями та вважаємо, що компетентність є більш ширшим і комплексним поняттям, яке включає в себе компетенції як окрему складову – характеристику особу, яка дає змогу їй вирішувати професійні завдання, виконувати покладені на неї функції.

Дослідниця Т. Децюк розглядає поняття «компетенції» з точки зору професійної діяльності і наводить наступну дефініцію – це сукупність вимог та очікувань певних підприємств, установ, організацій, бізнесу, суспільства, що висувуються до майбутнього фахівця і апелює саме цим терміном при висвітленні питання підготовки здобувача вищої освіти [13, с. 15].

Ми вважаємо за доцільне аналізувати саме формування професійних компетентностей майбутнього фахівця в процесі здобуття вищої освіти, вважаючи даний термін більш вдалим та точним.

У свою чергу, Закон України «Про вищу освіту» закріплює, що офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) називається кваліфікацією [14]. Тобто, набір компетентностей, які встановлені стандартами вищої освіти для різних спеціальностей і визначають професійність та здатність до фахової роботи випускника, який має відповідну кваліфікацію. Так, визначаючи перелік компетентностей, які повинна здобути, засвоїти, розвинути особа в процесі здобуття вищої освіти за спеціальністю 081 Право, можна сказати

автоматично встановляються вимоги до професії юриста, до вмінь, навичок, цінностей, знань такого фахівця.

На нашу думку, під поняттям «компетентність» в контексті професійної підготовки здобувача вищої освіти слід розуміти сукупність знань, умінь, навичок, цінностей, поглядів, способів мислення, hard і soft skills, здобутих особою в процесі здобуття вищої освіти та здатність застосовувати їх в професійній діяльності, розвивати та вдосконалювати їх (Рис. 1).

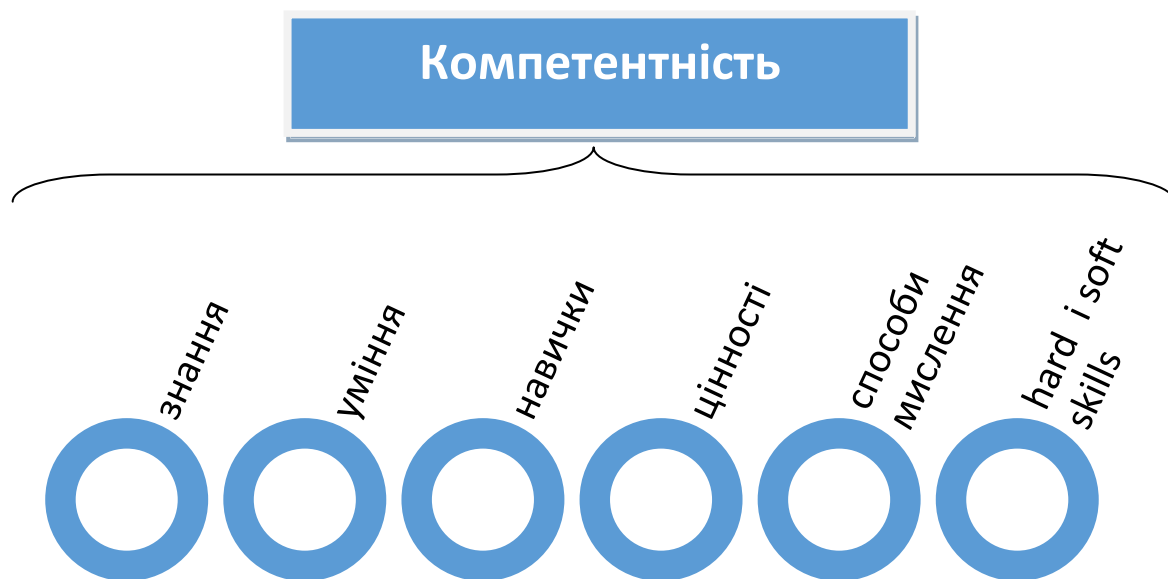

Рис. 1. Складники поняття «компетентності»

На сьогоднішній день вектор реформи освіти спрямований на затвердження та утвердження компетентнісного підходу в освіті, зокрема при підготовці фахівця в системі вищої освіти.

Компетентнісний підхід в освіті спрямований на кінцевий результат в підготовці здобувачів вищої освіти та орієнтується на формуванні в них готовності ефективно мобілізувати внутрішні (знання, уміння, цінності, психологічні особливості) і зовнішні (інформаційні, людські, матеріальні) ресурси для досягнення поставленої мети. У підсумку ми повинні отримати випускника, який є підготовленим до здійснення професійної діяльності і має

не тільки знання, уміння й навички зі спеціальної підготовки, але вміє їх застосовувати, надалі вдосконалювати і розвивати [58, с. 9].

Дослідниця Т. Веретенко зазначає, що під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових) компетентностей особистості майбутнього професіонала. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності, що є сукупністю ключових компетенцій, інтегрованою характеристикою особистості фахівця. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити не тільки знання, вміння, але й ставлення, досвід діяльності та поведінкові моделі особистості майбутнього працівника. Результатом формування компетентності фахівця є його спроможність відповідати новим професійним вимогам, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого місця в професії та соціальній структурі [6, с. 61].

Саме в компетентнісному підході, на думку В. Серікова, відображено зміст освіти, що не зводиться до знаннево-орієнтованого компонента, а передбачає набуття цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, вияв компетенцій. Тому компетентнісний підхід зумовлює не інформованість студента, а розвиток умінь вирішувати проблеми, які виникають у життєвих та професійних ситуаціях [5, с. 11].

На актуальність упровадження компетентнісного підходу вказує стійкий попит на особистість із розвинутим інтелектом, здатну конструктивно спілкуватися у багатофакторному світі, ефективно обробляти інформацію, продукувати ідеї, успішно вирішувати конкретні життєві та професійні проблеми [28, с. 15]. Перехід від кваліфікаційної до компетентнісної моделі випускника передбачає, що цілі освіти пов'язуються не тільки з виконанням конкретних фахових функцій, але й з інтегрованими вимогами до результату освітнього процесу.

Згідно Європейських стандартів, компетентність включає такі складники: знання, пізнавальні навички, практичні навички, ставлення, емоції, цінності, етика, мотивація [32, с. 278] (Рис. 2).

Рис. 2. Складники компетентності за Європейськими стандартами

До змісту професійної компетентності І. Зязюн включає знання предмета, методики його викладання, педагогіки й психології та рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типові особливості й професійно значущі якості [20, с. 67].

В. Носков тлумачить зміст професійної компетентності фахівця як складну, динамічну систему мотивів, особистих помыслів і цілей, що постійно розвиваються. До структури професійної компетентності він відносить: компетентність діяльності, професійну творчу діяльність, системне та модельне мислення, конкретно-предметні знання, інформаційну озброєність під час вирішення різних проблем професійної діяльності [34, с. 113].

На думку Л. Балабанової компетентність фахівця повинна включати такі структурні частини (окремні види компетентностей):

- функціональна або професійна, що включає професійні знання та вміння їх застосовувати у практичній діяльності;
- інтелектуальна – здатність до критичного мислення, комплектної ерудиції;
- ситуативна – вміння приймати рішення та діяти відповідно до ситуації, яка склалася;
- часова – тайменеджмент, уміння розраховувати час, раціонально планувати, виконувати задачі вчасно;
- соціальна – наявність комунікативних та інтеграційних навичок, культури поведінки в різних ситуаціях та різних колах оточення [2].

Нам імпонує даний підхід, оскільки дійсно, наразі професійні компетентності беззаперечно повинні включати гнучкість, адаптивність, ситуативність. Світ, знання, інформація змінюються надзвичайно швидко і головне завдання освіти - не дати матеріал, а навчити користуватися ним, підлаштовуватися під ситуацію, навчатися все життя тощо, тому значення соціальної, часової, інтелектуальної, ситуативної складової професійних компетентностей важко переоцінити.

У працях О. Карпенко фігурує думка, що структуру професійної компетентності складає сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь і навичок, які дозволяють вирішувати завдання, окреслені професійною діяльністю [21, с. 151]. Однак, на нашу думку, обмежувати поняття

«компетентності» лише трьома складовими (знання, уміння, навички) є неправильним, адже неабияку роль відіграють й професійні та індивідуалі риси: професійна культура, цінності, правила, способи мислення, критичне сприйняття тощо.

З іншого боку, вважаємо за необхідне розглядати підходи різних науковців не як взаємовиключні, а як взаємодоповнюючі, які складають єдину велику системи критерії компетентності.

Науковець М. Головань стверджує, що оскільки компетентності фахівця визначаються конкретними видами його професійної діяльності і переліком узагальнених завдань, для вирішення яких спеціаліст повинен актуалізувати знання, уміння та досвід діяльності, тому компетентності повинні подаватися у вигляді їх складових: знань, умінь та досвіду діяльності. Але оскільки досвід є більше результатом постійного застосування своїх знань та умінь, то його можна виділяти окремо як критерій, що дозволяє визначити конкретний зміст дисципліни і допоможе визначити ступінь сформованості компетентностей [11].

Ми вважаємо, що основними складовими професійної компетентності фахівця є знання, навички, вміння, цінності, способи мислення, культура поведінки, етика (Рис. 3), а видами компетентностей, які повинні набуватися в процесі здобуття вищої освіти є:

1) професійна – фахові знання, вміння, навички, професійне виконання поставлених задач та функцій;

2) соціально-комунікативна – вміння вести діалог, вирішувати конфліктні ситуації, комунікувати з різними людьми, впевнено вести себе в різних соціальних групах, вміння працювати в команді;

3) ситуаційна – здатність вирішувати конкретні проблеми, підлаштовуватися під ситуацію, знаходити вихід у конкретних випадках, застосовуючи інші професійні компетентності;

4) інтелектуальна - всебічна розвиненість, орієнтування в різних сферах, ерудиція, критичне мислення, аналітичні здібності;

5) варіативна – здатність шукати різні варіанти вирішення проблеми, пошук нестандартних рішень, вихід з ситуації за будь-якої умови;

6) внутрішньо-організаційна – складові організаційної культури особистості, тайм-менеджмент, власний імідж, дисциплінованість, відповідальність;

7) розвивальна – вміння постійно навчатися, поглинати нові знання та інновації професії.

Рис. 3. Складові професійної компетентності фахівця

Важливе місце в процесі здобуття вищої освіти відведене саме процесу формування професійної компетентностей, який починається з навчання в закладах вищої освіти і продовжується на робочому місці.

Формування професійних компетентностей в умовах університетської освіти є поступальним, ієрархічним процесом, оскільки система вищої освіти є рівневою і надбудова нового рівня відбувається тільки після успішного завершення попереднього і отримання кваліфікації [45].

У професійній діяльності протягом життя кожній особі доводиться вирішувати завдання трьох видів:

1) професійні – ті, що спрямовані на виконання завдань, які стоять перед нею як перед фахівцем своєї справи;

2) соціально-виробничі – ті, які пов'язані з діяльністю у сфері відносин у колективі, процес діяльності, виробництва, надання послуг;

3) соціально-побутові - виникають у повсякденному житті та пов'язані з буденними речами кожен день (відпочинок, родина, комунікація, розвиток) і можуть впливати на якість виконання фахівцем соціально-виробничих і професійних функцій [24, с. 15].

У зв'язку з цим можна розглядати питання формування компетентностей фахівця під призмою видів діяльності, які він буде провадити. В такому випадку доцільним є розподіл питання на дві складові: формування загальних компетентностей, які повинні бути притаманні кожному, що можуть бути універсальними і мати єдині підходи до їх навчання, розвитку, а також формування спеціальних компетентностей, які повинні бути вироблені у спеціаліста конкретної сфери, а отже повинні бути проаналізовані і виокремлені при вивченні специфіки окремої професії/галузі знань.

Формування професійних компетентностей є одним із завдань вищої освіти, ЗВО та науково-педагогічних працівників. Серед визначених завдань ЗВО у ст. 26 Закону України «Про вищу освіту» можна виділити такі як провадження на високому рівні освітньої діяльності, провадження наукової діяльності із залученням студентів, формування особистості, забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності тощо [14]. На нашу думку, до переліку завдань ЗВО

варто додати формування професійних компетентностей майбутнього фахівця, оскільки саме це наразі є ключовим аспектом підвищення якості освіти, що є одним із пріоритетних завдань держави, тому потребує і відповідного законодавчого закріплення.

Окремо у ст. 65 вищезазначеного закону вказується, що невід'ємною складовою при навчанні і формуванні компетентностей є провадження активної наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності у ЗВО [14]. При цьому, вважаємо за потрібне наголосити різні підходи до компетентнісної освіти для різних спеціальностей. Наприклад, на інженерних спеціальностях в першу чергу слід звертати увагу на забезпечення обладнанням, станками, виробництвами, що дозволить здобувати практичні знання в ході навчання, то для юридичних спеціальностей першочерговим завданням може стати тісна співпраця в практикуючими юристами, освоєння в ході навчання роботи з документами, в судових процесах, договірній, претензійній роботі тощо.

Науковець У. Зеєр розглядає процес формування компетентностей в точку зору психологічних та професійних змін особистості та виділяє такі етапи (Рис. 4):

1. «Оптація» – формування особистісних намірів, усвідомлений вибір професії з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей;
2. «Професійна підготовка» – формування професійної спрямованості й системи професійних знань, умінь і навичок, надбання досвіду теоретичного й практичного вирішення професійних ситуацій і завдань;
3. «Професійна адаптація» – входження в професію, освоєння нової соціальної ролі, професійне самовизначення, формування особистісних і професійних якостей, досвід самостійного виконання професійної діяльності;
4. «Професіоналізація» – формування професійної позиції, інтеграція особистісних і професійно важливих якостей і вмінь у відносно стійкі професійно значущі утворення, кваліфіковане виконання професійної діяльності;

5. «Професійна майстерність» – повна реалізація, самоздійснення особистості в професійній діяльності на основі рухливих інтегральних психологічних новоутворень [18, с. 9].

Рис. 4. Стадії формування компетентностей (У.Ф. Зеєр)

Дослідниця О. Тополь дещо ототожнює поняття «формування професійних компетентностей» з «професійним становленням особистості», визначаючи їх як продуктивний процес розвитку і саморозвитку особистості, освоєння та самопроекування професійно орієнтованих видів діяльності, визначення свого місця у світі професій, реалізація себе в професії й самоактуалізація свого потенціалу для досягнення вершин професіоналізму [56, с. 125].

М. Головань аналізує формування професійної компетентностей фахівців під призмою етапів навчання здобувачів вищої освіти та виділяє такі стадії:

1 стадія – підготовча. Стосується студентів I-II курсів. Вона орієнтована на розвиток, засвоєння загальних компетентностей в контексті майбутньої професійної діяльності. На цьому етапі здобувачі оволодівають прийомами

розумової діяльності (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація та ін.), основними способами навчально-пізнавальної діяльності; розвивають організаційну культуру, вчаться розв'язувати проблеми, що виникають у процесі навчання; здобувають фундаментальні знання, здійснюється формування позитивної мотивації до навчання тощо.

2 стадія – базова (для студентів II-III курсів). Здобувач починає здобувати більше професійних специфічних компетентностей, опановувати способи розв'язання професійних задач, більше звертає увагу на суть професії, поглиблюючи свої знання з профілю. Ця стадія характеризується розширенням та поглибленням системи знань, здобутих студентами на першій стадії формування професійної компетентності, інтеграцією раніше набутого досвіду. Головне завдання навчання в цей період полягає у оволодінні базовими навичками професійної діяльності, розвиток вміння узагальнювати, шукати, систематизувати інформацію, досвід, здійснювати аналіз діяльності, формувати свою точку зору.

3 стадія – інтеграційна, що відбувається на IV курсі. Це період становлення професійно-орієнтованих компетентностей на основі здобутих загальних та професійних. На цьому етапі здобувачі набувають досвід розв'язування задач майбутньої фахової діяльності, формування необхідних професійних якостей, професійної готовності, ціннісних ставлень до професії. Після цього настає етап розвитку спеціальних компетентностей. Цей етап співпадає з періодом навчання в магістратурі [11].

Ми підтримуємо таку думку загалом, однак не можемо погодити з віднесенням процесу набуття спеціальних компетентностей суто на магістерський рівень освіти, адже більшість професій дозволяє працевлаштування та діяльність на основі диплому бакалавра, а отже вже бакалавр повинен мати основу специфічних компетентностей, тому даний процес повинен відбуватися і на 4 курсі навчання. Завдання магістратури - поглибити наявні знання, розвинути спеціальні професійні навички, навчити критично аналізувати та науково переосмислювати інформацію.

Науковці звертають увагу, що в процес розвитку професійної компетентності закладений механізм мотивації діяльності, адже першою умовою успішного опанування освітньої програми є розвиток мотивації студентів до професійної діяльності, до розвитку та навчання в фаховому руслі. Тому важливою умовою формування професійних компетентностей є створення умов для виникнення та усвідомлення мотивації, прагнення, цілей, внутрішніх переконань здобувачів освіти до навчання та розвитку [41].

Важливе місце у формуванні компетентностей займають нові тенденції освіти, такі як глобалізація, інформатизація, інтернаціоналізація тощо. Як вказують науковці, компетентнісний підхід, в першу чергу, орієнтується на кінцевий результат в підготовці здобувачів вищої освіти та спрямовується на формування в них готовності ефективно мобілізувати внутрішні (знання, уміння, цінності, психологічні особливості) і зовнішні (інформаційні, людські, матеріальні) ресурси для досягнення поставленої мети.

Загалом процес формування професійних компетентностей, на нашу думку, є базисною складовою частиною професійного становлення особистості і являє собою ієрархічний процес формування особистості як фахівця певної галузі протягом навчання у закладі вищої освіти.

У підсумку ми маємо випускника-професіонала, який готовий до здійснення професійної діяльності, а також такого, що має не тільки знання, уміння й навички зі спеціальної підготовки, але й такі особистісні якості, як мотивація до продуктивної діяльності, рівень розвитку інтелекту, ступінь засвоєння правових, культурних, етичних норм та інших якостей соціально-гуманітарного характеру. Отримуючи вищу освіту здобувач має чітко усвідомити формулу: «Я вчусь», а не «Мене вчать». Тільки за такого підходу може сформуватися дійсно особистість і спеціаліст своєї справи [58, с. 7].

Отже, потреба держави у кваліфікованих та конкурентноспроможних кадрах зумовила невідворотність реформування освітньої галузі. Ключовим завданням вищої освіти, в першу чергу, стало формування компетентностей майбутнього фахівця в процесі здобуття освіти.

На сьогоднішній день вектор реформи освіти спрямований на затвердження та утвердження компетентнісного підходу в освіті, зокрема при підготовці професіонала в системі вищої освіти.

Компетентність - це сукупність знань, умінь, навичок, цінностей, поглядів, способів мислення, hard і soft skills, здобутих особою в процесі здобуття вищої освіти та здатність застосовувати їх в професійній діяльності, розвивати та вдосконалювати їх. Поняття «компетентність» ототожнюється законодавцем з поняттям «результати навчання», чим безпосередньо підкреслюється, що формування, засвоєння, розвиток професійних компетентностей фахівця має бути пріоритетним у навчанні та при випуску фахівця певної галузі.

Формування професійних компетентностей є одним із завдань вищої освіти, ЗВО та науково-педагогічних працівників. Процес формування професійних компетентностей є базисною складовою частиною професійного становлення особистості і являє собою ієрархічний процес формування особистості як фахівця певної галузі протягом навчання у закладі вищої освіти.

1.2. Особливості професійної підготовки майбутніх правників у закладах вищої освіти

Процес формування професійної компетентності здобувачів врегульовується низкою нормативних документів: державними стандартами, освітньою програмою підготовки, навчальними планами тощо.

Актуальною проблемою, яка постає перед державою в даному контексті є визначення необхідного переліку компетентностей для потреб ринку праці, адже саме держава є своєрідним регулятором кількості фахівців певного напрямку, встановлюючи державне замовлення та спеціальності, підтримуючи запровадження нових освітніх програм і тд. Опосередковано держава є також відповідальною за результати навчання, їх рівень,

працевлаштування випускників, тому нормативно-правові документи при формуванні політики в сфері освіти відіграють важливу роль.

Згідно ст. 10 Закону України «Про вищу освіту» стандарт вищої освіти являє собою сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності і обов'язково повинен включати такі компоненти:

1) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;

2) вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, та результатів їх навчання;

3) перелік обов'язкових компетентностей випускника;

4) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;

5) форми атестації здобувачів вищої освіти;

6) вимоги до створення освітніх програм підготовки за галуззю знань, двома галузями знань або групою спеціальностей (у стандартах рівня молодшого бакалавра), міждисциплінарних освітньо-наукових програм (у стандартах магістра та доктора філософії);

7) вимоги професійних стандартів (за їх наявності) [14].

На основі цього, можемо зауважити, що в процесі професійної підготовки фахівця важливим є засвоєння та формування як переліку загальних компетентностей випускника, так і тих, що стосуються суто професійного спрямування.

Український науковець С. Толстоухова зазначає, що компетентнісний підхід в освіті повинен реалізовуватися через формування такого набору компетентностей:

- ключові – загальна інформація, здатність вирішувати завдання професійної діяльності на основі комунікації, соціально-правових, культурних, моральних та інших основ професійної діяльності);

- базові - відображають побудову професійної діяльності, її специфіку, унікальність, відмінність від іншої діяльності;
- спеціальні - відображають специфіку конкретної предметної чи надпредметної сфери професійної діяльності, реалізують базові й ключові компетентності в конкретній галузі діяльності [55, с. 94].

Це черговий раз підкреслює на необхідність системної підготовки фахівця та всебічного розвитку по базовим явищам, при цьому акцентуючи увагу на специфіці професії.

Досліджувана нами професійна підготовка студентів спеціальності 081 «Право» у закладах вищої освіти має багато особливостей та нюансів. Все це зумовлено важливістю і відповідальністю професії юриста, а також високим рівнем конкуренції на ринку праці. Вектор навчання студентів-правників має максимально зміщуватися в бік засвоєння компетентностей, розуміння законодавства, набуття низки практичних навичок та здатності діяти в конкретних ситуаціях.

Науковець О. Глузман підкреслює, що компетентнісний підхід в освіті полягає в зміщенні акценту з накопичення нормативно-визначених знань, умінь і навичок на формування й розвиток у здобувачів вищої освіти здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та практики [9, с. 59]. Тільки за такого підходу ЗВО зможе випускати дійсно затребуваних та кваліфікованих спеціалістів у галузі права.

Єдиного узгодженого переліку загальних професійних компетентностей, які повинні надаватися закладом вищої освіти у процесі навчання, не існує, але держава розробляє стандарти вищої освіти для кожної спеціальності окремо, де закріплює перелік загальних і спеціальних компетентностей для майбутнього фахівці конкретної сфери.

На міжнародній арені також тривалий час відбувався пошук оптимального переліку загальних компетентностей для кожного здобувача вищої освіти. У ході реалізації міжнародного проєкту «Визначення та добір

ключових компетентностей», що здійснювався Організацією економічного співробітництва й розвитку та національних інститутів освітньої статистики Швейцарії та США, конкретних перелік ключових компетентностей не було вироблено через специфіку кожного напрямку підготовки.

Натомість, за результатами симпозіуму Ради Європи на тему «Ключові компетентності для Європи» було визначено такий орієнтовний перелік ключових компетентностей.

1) Вивчати:

- уміти витягати користь із досвіду;
- організовувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх;
- організовувати свої власні прийоми вивчення;
- уміти вирішувати проблеми;
- самостійно займатися своїм навчанням.

2) Шукати:

- запитувати різні бази даних;
- опитувати оточення;
- консультуватись в експерта;
- одержувати інформацію;
- уміти працювати з документами та класифікувати їх.

3) Думати:

- організовувати взаємозв'язок минулих і дійсних подій;
- критично ставитись до того чи іншого аспекту розвитку нашого суспільства;
- уміти протистояти непевності та труднощам;
- займати позицію в дискусіях і виконувати свої власні думки;
- бачити важливість політичного й економічного оточення, в якому проходять навчання та робота;

- оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, споживанням, а також із навколишнім середовищем;

- уміти оцінювати твори мистецтва й літератури.

4) Співробітничати:

- уміти співробітничати та працювати у групі;

- приймати рішення;

- вирішувати розбіжності та конфлікти;

- вміти домовлятися;

- уміти розробляти та виконувати контракти.

5) Братися за справу:

- включатися у проєкт;

- брати на себе відповідальність;

- вміти працювати в колективі;

- вміти організовувати свою роботу;

- вміти користуватись обчислювальними та моделюючими приладами.

6) Адаптуватись:

- уміти використовувати нові технології інформації та комунікації;

- доводити гнучкість перед викликами швидких змін;

- показувати стійкість перед труднощами;

- уміти знаходити нові рішення [22].

Ми вважаємо даний перелік досить розмитим і пропонуємо змінити підхід до узагальнення базових компетентностей будь-якого фахівця, об'єднавши перелік компетентностей в групи. Наприклад, група інформаційних компетентностей (вміти шукати, опрацьовувати, аналізувати інформацію, критично мислити, медіаграмотність, навички роботи з комп'ютером, в Інтернеті, і тд), група комунікативних компетентностей (вміння працювати в команді, вирішувати конфлікти, спілкуватися з людьми, домовлятися і тд) та інші групи.

Науковець В. Ягунов стверджує, що структура професійної компетенції складається з:

1) Загальнолюдської компетентності – культура, мораль, політична, соціальна, інформаційна, комунікативна, етична, екологічна компетентності.

2) Загальнонаукової – дослідницька, методологічна, теоретична, методична.

3) Загальнопрофесійної – загальнофахова, основи економіки, права, психології, суспільствознавства тощо.

4) Фахової компетентності.

5) Функціональної – стратегічна, менеджерська, управлінська.

6) Особистісна – мотивація, лідерство, адаптаційні навички, навчання [61, с. 3]

Згідно Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України від 1 червня 2017 року № 600 компетентності поділяються на такі класи:

1) Інтегральні – загальний опис кваліфікаційного рівня, що визначає основні компетентності характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності. Сюди можна віднести здатність розв'язувати задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності, що передбачає застосування певних знань, методів, навичок з певної науки.

2) Загальні – базові універсальні компетентності, що не залежать від предметної галузі і важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності фахівця в будь-якій галузі. З врахування рівня освіти варто вказувати 5-15 загальних компетентностей, при чому обов'язковими є:

- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;

- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Інші універсальні компетентності визначається стандартом освіти певної спеціальності і корегуються закладом вищої освіти при розробці освітньої програми. До них можуть бути включені:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу;
- тайм-менеджмент;
- здатність спілкуватися державною, іноземною мовою;
- креативність;
- здатність до пошуку, обробки, аналізу інформації з різних джерел;
- здатність працювати в команді;
- інше.

3) Спеціальні (фахові, предметні) – компетентності, що залежать від предметної області, та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю. Рекомендованим є вибір спеціальних (фахових, предметних) компетентностей з переліків проекту TUNING (які, проте, не є вичерпними). Дані компетентності повинні бути виписані більш детальні в освітніх програмах для відповідної професійної кваліфікації [31].

Статтею 9¹ Закону України «Про вищу освіту» визначається, що освітня програма обов'язково повинна містити перелік всіх освітніх компетентностей, їх логічну послідовність формування, очікувані результати навчання (рівень засвоєння компетентностей) [14].

Нові вітчизняні стандарти вищої освіти формуються на основі компетентнісного підходу. Однак окрім державної політики в процесі

впровадження такого підходу, важливим є методичне забезпечення його реалізації у закладі вищої освіти.

Ефективне вирішення проблеми формування загальних та спеціальних компетентностей здобувачів вищої освіти у процесі навчання можливе лише за якісної роботи науково-педагогічних працівників, використання ними сучасних педагогічних технологій, методів, засобів та форм організації освітнього процесу. Сучасна педагогічна наука стрімко розвивається і дає можливість оперувати різноманіттям інноваційних прийомів, освітніх технологій, вибір яких залежить від цілей та задач діяльності, що дозволяють готувати кваліфікованих та різнобічно розвинених професіоналів своєї справи. Але для цього викладач також повинен постійно вдосконалювати свої знання та навички, обирати ті засоби та форми організації навчання, які будуть найбільш ефективними. Здійснюючи вибір конкретних технологій необхідно враховувати освітні потреби здобувачів, особливості їх сприйняття та когнітивної обробки інформації.

При реалізації компетентнісного підходу в навчанні важливим є застосування принципово нової методології до організації змістової та процесуальної сторони освіти, що полягає у створенні моделі освіти, яка ґрунтується на результатах навчання, розвитку здобувачів, викладачів та вдосконалення системи вищої освіти [19, с. 540].

Під час Світового Економічного Форуму було визначено «топ-10 навичок 2025 року», зазначаючи про те, що зі стрімким розвитком світу в структурі компетентностей навички стають більш пріоритетними, ніж знання:

1. Аналітичне мислення та інновації.
2. Активне навчання та навчальні стратегії.
3. Комплексне вирішення проблем.
4. Критичне мислення та аналіз.
5. Креативність, оригінальність та ініціативність.

6. Лідерство та соціальний вплив.
7. Використання технологій, моніторинг і контроль.
8. Дизайн технологій та програмування.
9. Стресостійкість та гнучкість.
10. Вміння аргументувати погляди, вирішувати проблеми та генерувати ідеї [49].

С. Тормасін та Н. Пучков влучно стверджували: «Схему, яка передбачає підготовку спеціаліста через утворення в нього моделі компетентностей, можна вважати ідеальною, якщо в процесі її практичної реалізації, коли більшість компетентностей формується групою дисциплін, стане можливим приділити настільки належну увагу, що в результаті навчання випускник отримує саме систему компетентностей, а не їх набір». Отже, важливо не тільки сформулювати необхідні компетентності майбутнього фахівця, але і запропонувати освітні технології їх формування і контролю за ступеневою системою освіти для системного засвоєння відповідних компетентностей. При розробці сучасних навчальних програм за ступеневою системою освіти по окремих дисциплінах і освітніх технологій навчання необхідно передбачати формування і загальних, і професійних компетентностей – спеціалізованих знань, умінь і навиків предметної області [57].

На нашу думку, структуру компетентностей здобувача вищої освіти повинні складати загальні та спеціальні компетентності. Загальні являють собою плацдарм для формування професійної особистості здобувача, розвитку його здібностей під час навчання та в процесі професійної діяльності, дозволять в подальшому займатися самонавчання, розвитком та бути гнучким у сучасному мінливому світі. Перелік таких універсальних компетентностей варто визначити, поділивши їх на певні групи:

- загальнокультурні;
- ціннісно-світоглядні;
- навчально-пізнавальні;

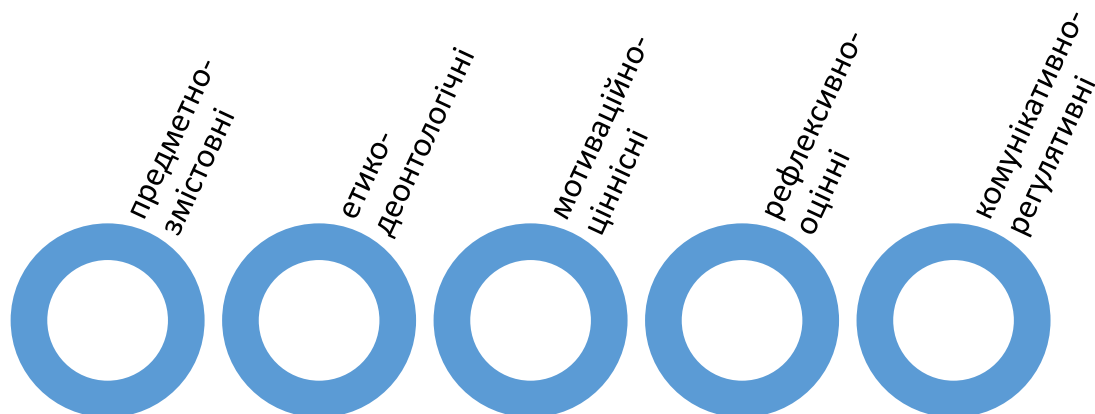
- інформаційно-цифрові;
- комунікативні;
- соціально-громадянські;
- інтелектуально-пізнавальні.

Юридична освіта в Україні є однією з ключових галузей вищої освіти. Україна потребує кваліфікованих і компетентних кадрів у державному та приватному секторах. Розбудова правової держави, потужне реформування низки сфер, забезпечення захисту та дотримання прав і свобод людини вимагають розвитку юридичної освіти в Україні, головним принципом якої є якісна освіта та формування професійних компетентностей правників.

Структура професійної компетентності майбутнього юриста повинна будуватися на основі компетентнісного підходу, базуватися на якісному наданні освітніх послуг, практичної підготовки здобувачів тощо. Ефективне впровадження даної моделі можливе лише за комплексної роботи викладачів, адміністрації ЗВО, представників державної влади, стейкхолдерів та студентів. Підкреслили необхідність реформування підготовки здобувачів вищої освіти юридичних спеціальностей процесу глобалізації та євроінтеграції, що зумовили кардинально нові вимоги до фахівця, вимагаючи високого рівня компетентностей, орієнтування у великій кількості нормативно-правової бази та інформації загалом, гнучкості до змін та інше.

I. Зошій зазначає, що професійна компетентність майбутніх юристів є динамічним, інтегративним особистісним процесом, який функціонує як сформована здатність, готовність особи успішно здійснювати професійну юридичну діяльність на основі отриманих фахових знань та вмінь, практичних навичок, деонтологічних цінностей, правового світогляду та інших компетентностей і забезпечує можливість подальшого розвитку та навчання у професійному руслі. Враховуючи даний підхід, науковець розглядає структуру професійної компетентності фахівця у галузі права із такими складовими компетентностями: предметно-змістовні, етико-

деонтологічні, мотиваційно-ціннісні, рефлексивно-оцінні, комунікативно-регулятивні (Рис. 5) [19, с. 541].

*Рис. 5. Структура професійних компетентностей фахівця у галузі права
(за І. Зошій)*

Відповідно до Стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженого Наказом Міністерства освіти у науки України №1379 від 12.12.2018 року (далі – Стандарт), структура професійної компетентності випускника вищої освіти за юридичним фахом складається з інтегральної, загальних та спеціальних компетентностей.

Інтегральна компетентність полягає у готовності до розв’язування складних спеціалізованих задач та практичних проблем у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів, правових інститутів та характеризується комплексністю та невизначеністю умов [42].

Суть інтегральної компетентності полягає у наявності загальної обізнаності у обраній галузі знань, орієнтуванні у ключових характеристиках професії, здатності до вирішення професійних задач. Вона лежить на межі загальної та спеціальної компетентності та відображає загальну картину

сукупності компетентностей, якими має володіти фахівець у галузі права. Поняття «інтегральний» тлумачиться як нерозривно пов'язаний, суцільний, єдиний, що ще раз підкреслює основну функцію такої групи компетентностей.

До загальних компетентностей Стандарт відносить:

- 1) здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- 2) здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- 3) знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;
- 4) здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;
- 5) здатність спілкуватися іноземною мовою;
- 6) навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;
- 7) здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями;
- 8) здатність бути критичним і самокритичним;
- 9) здатність працювати в команді;
- 10) здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів);
- 11) здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;
- 12) здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми;
- 13) здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій;
- 14) цінування та повага різноманітності і мультикультурності;
- 15) прагнення до збереження навколишнього середовища.

Аналізуючи дане положення, одразу помітно врахування нових тенденцій розвитку освіти та акцентування уваги на розвиток soft skills

(м'яких навичках) ХХІ століття. Наведений перелік підкреслює важливість для фахівця у галузі права аналізувати інформацію, глибинно розуміти професійну діяльність та інформацію, що входить до предмету знань, застосовувати знання у практичних ситуаціях, постійно вчитися та вдосконалюватися, особливо враховуючи постійні зміни законодавства, реформування багатьох ланок держави (ЗК1, ЗК2, ЗК3, ЗК7). Окремою групою можемо виділити компетентності-цінності, які повинні бути притаманні правнику: етика, верховенство права, законність, розбудова громадського суспільства, сталий розвиток, утвердження прав і свобод людини, толерантність, полікультурність, гендерна рівність тощо (ЗК10, ЗК11, ЗК12, ЗК13, ЗК14, ЗК15). У зв'язку з євроінтеграційними процесами та статусу державної мови, серед загальних компетентностей виділюються: вільне володіння українською мовою на високому рівні та знання іноземної мови. При переході на наступний освітній рівень (магістерський), бакалавр повинен продемонструвати знання однієї з іноземних мов на вибір при вступному тестуванні – Єдиному вступному іспиті з іноземної мови, завдання якого розробляються на рівень В2.

Важливе місце відведене вищезгаданим м'яким навичкам (soft skills), які повинні бути сформовані при підготовці юриста, допоможуть йому при становленні в професії, просуванню по кар'єрі та загалом у професійній діяльності (тайм-менеджмент, тім-менеджмент, самокритичність, гнучкість тощо).

Для професійної підготовки юриста в Стандарті виділено 16 обов'язкових спеціальних (фахових, предметних) компетентностей (Табл. 1) [42].

СК1.	Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.
СК2.	Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.

СК3.	Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи.
СК4.	Знання і розуміння міжнародних стандартів прав людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини.
СК5.	Здатність застосовувати знання засад і змісту інститутів міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права.
СК6.	Знання і розуміння основ права Європейського Союзу.
СК7.	Здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів, щонайменше з таких галузей права, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, кримінальне і кримінальне процесуальне право.
СК8.	Знання і розуміння особливостей реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.
СК9.	Знання і розуміння основ правового регулювання обігу публічних грошових коштів.
СК10.	Знання і розуміння соціальної природи трудових відносин та їх правового регулювання.
СК11.	Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.
СК12.	Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.
СК13.	Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.
СК14.	Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації.
СК15.	Здатність до самостійної підготовки проектів актів правозастосування.
СК16.	Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

Табл. 1. Спеціальні (фахові, предметні) компетентності для бакалавра права

Всі вони, в першу чергу, спрямовані на засвоєння знань та навичок з предметної області права, починаючи із знань основ теорії, філософії права, розуміння державних інституцій та закінчуючи глибоким знанням та розумінням національних галузей права, міжнародного права. СК14, 15, 16 наголошують на необхідності вміти застосовувати відповідні знання у професійній діяльності: при консультуванні, підготовці проєктів нормативно-правових актів, аналізу документів, захисту клієнта тощо, і саме вони на сьогоднішній день згідно аналізу рівня підготовки випускників-юристів найбільше «шкунтильгають» у процесі здобуття вищої освіти, що і зумовлює пошук нових підходів та моделей навчання.

У Матриці відповідності визначених Стандартом компетентностей дескрипторам НРК компетентності класифікують на:

- знання:
 - концептуальні знання;
 - критичне осмислення основних теорій, принципів, понять і розуміння межі предметних галузей;
- уміння:
 - розв'язання складних професійних задач, проблем;
 - збирання, інтерпретація, обробка інформації та інших інструментів, засобів;
 - застосування інноваційних підходів;
- комунікація:
 - вміння доносити, висловлювати свої думки, ідеї, рішення до різної категорії осіб;
 - здатність ефективно комунікувати;
 - використання іноземних мов;
- автономія та відповідальність:
 - приймати рішення у непередбачуваних ситуаціях;

- відповідальність;
- здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономії [42].

За допомогою наведених складових частин компетентності фахівця досягаються відповідні загальні чи спеціальні компетентності. До даного переліку, на нашу думку, доречним було б додати блок «цінності», оскільки для формування професіонала в галузі права, окрім юридичних знань і умінь, важливо бути юристом на ціннісному рівні: усвідомлювати роль своєї професії, бути принциповим у відстоюванні верховенства права і законності, проявляти професійну етику та культуру. Такі цінності повинні бути сформовані та донесені до студентів під навчання у закладі вищої освіти.

В. Рижиков у своїх дослідженнях виділяє окремо ключові компетентності професіонала, що відображають знання та вміння юридичного спрямування, та інші компетентності, до яких відносить саме ціннісні орієнтири:

- володіти цивільною зрілістю та високою суспільною активністю;
- професійною етикою, правовою і психологічною культурою;
- глибокою пошаною до закону та дбайливим ставленням до соціальних цінностей правової держави, честі і гідності громадянина, міцністю моральних переконань, відчуттям власного обов'язку, відповідальністю за долі людей та доручену справу;
- принциповістю і незалежністю в забезпеченні законності та правопорядку, свобод і законних інтересів особи, її охорони та соціального захисту;
- необхідною волею і наполегливістю до виконання прийнятих правових рішень;
- відчуттям нетерпимості до будь-якого порушення закону у власній професійній діяльності [44].

Окрім цього, Стандарт визначає, що здобувач вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» на освітньому рівня бакалавр повинен продемонструвати такі результати навчання: соціально-гуманітарна

ерудованість, дослідницькі навички, комунікація, професійна самоорганізація та використання інформаційних технологій, праворозуміння, правозастосування (Табл. 2).

Соціальногуманітарна ерудованість	1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.
	2. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання.
	3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.
	4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.
	5. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю.
	6. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.
Дослідницькі навички	7. Скласти та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.
	8. Використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.
	9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.
Комунікація	10. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами
	як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію.
	11. Володіти базовими навичками риторики.
	12. Доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло.
	13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.
Професійна самоорганізація та використання	14. Належно використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для своєї професійної діяльності.

інформаційних технологій	15. Вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних.
	16. Демонструвати вміння користуватися комп'ютерними програмами, необхідними у професійній діяльності.
	17. Працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи.
Праворозуміння	18. Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.
	19. Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права.
	20. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.
Правозастосування	21. Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.
	22. Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях.
	23. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

Табл. 2. Результати навчання за Стандартом вищої освіти за спеціальністю 081 «Право», освітній рівень – бакалавр

Оскільки, в результаті вищевикладеного аналізу термінів, ми досягли висновку, що поняття «результати навчання» тотожне з поняттям «компетентності», то можемо говорити про наведений в Стандарті перелік компетентностей, якими повинен оволодіти студент-юрист під час навчання.

На нашу думку, діючим Стандартом непогано, структуровано та ґрунтовно окреслено коло професійних компетентностей фахівця у галузі права, однак ми пропонуємо розділити компетентності №14-17 в дві різні групи, оскільки за своєю суттю вони є дуже широкими і не зовсім близькими

за змістом. Таким чином, виділити групу результатів навчання «організаційна культура», до якої віднести вміння працювати в команді, брати на себе відповідальність, адаптуватися до навколишніх змін та ситуацій, організувати свій час та простір; вміння керувати проєктами та колективами. І окремо закріпити блок «інформаційна та цифрова грамотність», до якого будуть віднесені: вміння знаходити, обробляти інформацію, працювати з першоджерелами; медіаграмотність; вміння працювати з базами даних, статистичними відомостями, реєстрами, електронними порталами; вміння користуватися комп'ютерними програмами та інше.

На сьогоднішній день інформаційна компетентність юриста відіграє неабияку роль у професійній діяльності, тому що, по-перше, законодавча база дуже стрімко змінюється і важливо вміти завжди знайти та застосувати чинне положення нормативно-правового акту. По-друге, росте судова практика та все більшу роль починаються відігравати висновки Пленуму Верховного Суду, рішення Конституційного Суду України, рішення європейських судових установ, що потребує детального аналізу та вміння опрацьовувати значну кількість інформації, джерел і знаходити потрібні положення. При цьому, для фахівця у галузі права надважливо працювати з першоджерелами, не вестися на медіа-маніпуляції, перевіряти інформацію з достовірних джерел і загалом бути медіаграмотним. По-третє, окремо ми виділили поняття «цифрова грамотність», оскільки наразі державні послуги, суди, органи стрімко переходять в онлайн-режим і юристу конче необхідно знати про такі можливості і вміти ними користуватися. Дана компетентність починається від базового вміння працювати з комп'ютерними програмами та Інтернет-пошуком і закінчується роботою з профільними електронними ресурсами: Дія, Електронний портал державних послуг, Електронний суд, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Електронна трудова книжка, Електронний кабінет платника податків та низка інших.

Таким чином, навчання здобувачів освіти за спеціальністю 081 «Право» має концентруватися на засвоєнні компетентностей, розумінні законодавства, набуття низки практичних навичок та здатності діяти в конкретних ситуаціях.

Структура професійної компетентності випускника вищої освіти за юридичним фахом складається з інтегральної, загальних та спеціальних компетентностей. Загальні компетентності включають в себе базові знання, вміння, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти: soft skills, цінності, знання мов, складові організаційної культури особистості. Спеціальні компетентності майбутнього фахівця у галузі права спрямовані на засвоєння знань та навичок з предметної області юридичної науки, глибинне знання та розуміння національних та міжнародних галузей права, здатність застосовувати здобуті знання на практиці (при консультуванні, захисті клієнта, складанні документів тощо).

Враховуючи виклики сучасності, нові тенденції, перелік і зміст зазначених компетентностей повинен розширюватися, змінюватися. Так, на сьогоднішній день важливе місце посіли інформаційна та цифрова компетентність спеціаліста, що зумовлено процесами діджиталізації в державі та карантинними реаліями, не менш важливою рисою залишається вміння адаптуватися до ситуації та постійно навчатися. Держава повинна звертати увагу на динамічність професії юриста і відображати зміни у державних стандартах підготовки, а заклади вищої освіти забезпечувати формування таких компетентностей у здобувачів освіти за спеціальністю 081 «Право».

Висновки до першого розділу

Реформування вищої освіти, яке проводиться останні декілька років, ознаменувалося стрімкою зміною ключового завдання вищої освіти. Наразі на перший план вийшла підготовка висококваліфікованого та

конкурентоспроможного фахівця на ринку праці шляхом формування в ході навчання професійних компетентностей.

Визначаючи теоретичні засади формування компетентностей майбутніх фахівців у галузі права, ми дійшли висновку, що компетентнісний підхід в освіті спрямований на кінцевий результат в підготовці здобувачів вищої освіти та орієнтується на формуванні в них готовності ефективно мобілізувати внутрішні (знання, уміння, цінності, психологічні особливості) і зовнішні (інформаційні, людські, матеріальні) ресурси для досягнення поставленої мети.

Під поняттям «компетентність» в контексті професійної підготовки здобувача вищої освіти слід розуміти сукупність знань, умінь, навичок, цінностей, поглядів, способів мислення, *hard* і *soft skills*, здобутих особою в процесі здобуття вищої освіти та здатність застосовувати їх в професійній діяльності, розвивати та вдосконалювати їх.

Основними складовими професійної компетентності фахівця є знання, навички, вміння, цінності, способи мислення, культура поведінки, етика, а видами компетентностей, які повинні набуватися в процесі здобуття вищої освіти є професійна, соціально-комунікативна, ситуаційна, інтелектуальна, варіативна, внутрішньо-організаційна, розвиваюча.

Формування професійних компетентностей є одним із завдань вищої освіти, ЗВО та науково-педагогічних працівників. Процес формування професійних компетентностей є базисною складовою частиною професійного становлення особистості і являє собою ієрархічний процес формування особистості як фахівця певної галузі протягом навчання у закладі вищої освіти.

У процесі професійної підготовки фахівця важливим є засвоєння та формування переліку загальних і спеціальних (фахових, предметних) компетентностей. Для визначення кола необхідних компетентностей здобувача освіти конкретної спеціальності, питання слід розглядати, враховуючи специфіку професії та галузі знань.

Важливість і відповідальність професії юриста, а також високий рівень конкуренції на ринку праці зумовлює потребу у визначенні специфіки професійної підготовки студентів-правників. Навчання здобувачів освіти за спеціальністю 081 «Право» має концентруватися на засвоєнні компетентностей, розумінні законодавства, набуття низки практичних навичок та здатності діяти в конкретних ситуаціях.

Структура професійної компетентності випускника вищої освіти за юридичним фахом складається з інтегральної, загальних та спеціальних компетентностей. Загальні компетентності включають в себе базові знання, вміння, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти: soft skills, цінності, знання мов, складові організаційної культури особистості.

Спеціальні компетентності майбутнього фахівця у галузі права спрямовані на засвоєння знань та навичок з предметної області юридичної науки, глибинне знання та розуміння національних та міжнародних галузей права, здатність застосовувати здобуті знання на практиці (при консультуванні, захисті клієнта, складанні документів тощо).

Інтегральна компетентність лежить на межі загальної та спеціальної компетентності та відображає загальну картину сукупності компетентностей, якими має володіти фахівець у галузі права, від загальної обізнаності у питанні до здатності вирішувати професійні задачі.

Враховуючи виклики сучасності, нові тенденції, перелік і зміст зазначених компетентностей повинен розширюватися, змінюватися. Так, на сьогоднішній день важливе місце посіли інформаційна та цифрова компетентність спеціаліста, що зумовлене процесами діджиталізації в державі та карантинними реаліями, не менше важливою рисою залишається вміння адаптуватися до ситуації та постійно навчатися. Держава повинна звертати увагу на динамічність професії юриста у відображати зміни у державних стандартах підготовки, а заклади вищої освіти забезпечувати формування таких компетентностей у здобувачів освіти за спеціальністю 081 «Право».

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРАВА

2.1. Зарубіжний досвід реформування професійної підготовки фахівців у галузі права

Після проголошення незалежності Україна почала реформування всіх ланок суспільного життя, опираючись при цьому на світові та європейські цінності. За останні роки євроінтеграційні процеси посилилися, прагнення запозичити передовий світовий досвід яскраво відбивалися при проведенні реформ.

Освітня галузь наразі переформатовується під західноєвропейську модель, а система вищої освіти поглинає кращі практики зарубіжного досвіду. На сьогоднішній день гостро стоїть питання комплексних змін у професійній підготовці фахівців у галузі права під час здобуття ними вищої освіти, тому актуальність вивчення та переймання кращого зарубіжного досвіду навчання юристів зростає.

Юридична освіта вважається однією з найпрестижніших та користується широким попитом не тільки в Україні, а й у високорозвинених країнах світу, однак модель підготовки такого фахівця і рівень його компетентностей, на жаль, відрізняється. Зумовлено це іншими підходами до навчання, викладання, залучення студентів, формування практичних навичок тощо.

Вища освіта за спеціальністю «Право» в Канаді здобувається у спеціальних професійних закладах – правничих школах, яких у країні 24. Створення інституту правничої школи в Канаді було зумовлене потребою в системній підготовці правника до кваліфікаційного іспиту та практики права. Правничими школами Канади є державні заклади, які функціонують при державних університетах та пропонують отримання вищої професійної освіти з однієї чи обох систем права. Дана модель була утверджена з метою зменшення диспропорції в кількості студентів та якості навчання, як між

правничими школами, які вважаються найкращими закладами освіти у Канаді, так і між здобувачами вищої юридичної освіти.

Вступ до правничої школи складний і можливий лише після закінчення 4-річного курсу загальноуніверситетського навчання й отримання диплому бакалавра гуманітарних наук або бакалавра технічних наук або провчившись 3 роки і мінімум 60 кредитів на бакалавраті.

Кожен університет визначає свої умови вступу, тому в Канаді відсутні єдині державні вступні іспити. Вступне випробування правничої школи складається з завдань, які визначають здатність розуміти прочитаний уривок тексту, робити логічні висновки, критично мислити та оцінювати логічність аргументів [53].

В Україні також часто почало підніматися питання про те, що складання зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО) абітурієнтом не дає змоги розкрити його потенціал до правничої професії, перевірити загальні компетентності, а тестова форма як така взагалі не є показником знань. Але враховуючи рівень корупції в нашій державі, ЗНО поки здається єдиним можливим способом чесного вступу. Однак на перспективу ми також пропонуємо розглядати формати проведення співбесід або аналітичних завдань, які б продемонстрували хоча б базову зацікавленість особи у галузі знань, наявність ключових компетентностей.

У Канаді функціонує низка правничих шкіл, які завдяки існуванню подвійної системи права забезпечують можливість здобувачів вищої юридичної освіти отримувати подвійні дипломи з загального та цивільного права. Університети пропонують широкий спектр міждисциплінарних програм, які дають студентам можливість поєднати диплом бакалавра права з дипломом в іншій галузі знань, що виступає доповненням до їхньої юридичної освіти.

Підготовка на кожному освітньому рівні (доктор юриспруденції, бакалавр права, ліцензіат права, бакалавр цивільного права) відрізняється за специфікою, наповненістю та вимогами. Варто відмітити, що вже на

першому освітньому рівні обов'язковими є предмети, які спрямовані на вироблення у студентів практичних навичок роботи («Вивчення та складання юридичних документів», спеціалізовані курси).

Структура моделі професійної підготовки фахівця у галузі права в Канаді складається з циклу професійної теоретичної підготовки та циклу практичної підготовки, в результаті якої засвоюються операційні, змістовні, теоретико-методологічні, нормативні частини навчання. Система професійних компетентностей складається із теорій та концепцій, принципів (загальнодидактичних та специфічних), підходів, цінностей і ставлення до професії, вмінь і навичок (аналітичних, дослідницьких, управлінських, усного і писемного мовлення, роботи з клієнтами), знань (загальнопрофесійних, вузькоспеціалізованих, практичних). Формування таких компетентностей досягається за допомогою сукупності традиційних та інноваційних методів навчання: словесної, практичної, пошукової роботи, симуляції, мозкового штурму, ділових ігор, дискусійних платформ.

Ключове значення у системі підготовки правників відіграє принцип зв'язку освіти з практикою, що полягає у використанні на заняттях життєвого досвіду, розкритті практичної значимості знань та прикладів застосування їх у практичних ситуаціях, зокрема студенти постійно залучаються до участі в тренувальних судових дебатах, роботі юридичних клінік тощо. У рейтингу найкращих університетів світу три канадські правничі школи посіли місця в топ-50, що однозначно свідчить про вдалу реформу та обрання дієвою моделі підготовки правників [53].

Американські правничі школи приділяють увагу компетентнісному підходу від початку вступної кампанії і до випуску фахівця. Під час вступу враховується низка показників: загальнонаціональний обов'язковий іспит для вступників юридичних закладів освіти, зміст пройденої навчальної програми в університеті, коледжі, де отримано базову університетську освіту, академічна та громадська діяльність, рекомендаційні листи, вміння писати, есе-обґрунтування про бажання навчатися в обраному закладі тощо.

У. Парпан, аналізуючи систему юридичної світи в США, зазначає, що певні аспекти досвіду американської системи юридичної освіти можуть стати корисним і для України, однак це не означає, що підходи до вирішення «місцевих» проблем можна знайти в системі правової освіти США [37].

Навчання у правничих школах наповнене загальнообов'язковими та вибірковими предметами, при чому останні мають на меті навчити мислити як юрист, вирішувати правові питання, користуватися законодавчою базою та судовою практикою тощо. Деякі університети під час навчання зберігають давню традицію інституту «учнівства», за яким студент вивчає право під наставництвом практикуючого юриста, який виявив бажання поділитися своїм досвідом. Даний підхід, на нашу думку, є дуже влучним та допомагає сформуватися здобувачу освіти як фахівцю у галузі права з точки зору і цінностей професії, і практичних скіллів.

Ключовою вимогою до майбутнього фахівця у галузі права в правничих школах США визначається не стільки наявність базових знань, скільки вміння аналітично мислити та викладати свої думки в документах. Велику увагу у навчанні також приділяється імітації судових процесів, виробленню вмінь виступати на судових дебатах та складати документи [3, с. 60].

На нашу думку, українській системі підготовки правника слід звернути увагу на цю рису американської моделі та більше уваги приділяти у процесі навчання формуванню компетентності аналітичного мислення, юридичного письма, включити ділові ігри та імітаційні вправи до освітнього процесу.

Грунтовністю та різнобічністю характеризується система професійної підготовки юристів в Німеччині. Тут також для вступу до правничої школи потрібно закінчити успішно цикл «доуніверситетської освіти» і саме на основі атестату часто відбувається вступ, оскільки спеціальні вступні іспити відсутні. Знову ж таки, даний підхід не може бути використаний в Україні, оскільки дасть площину для корупційних схем та ризиків.

Формування професійних компетентностей відбувається на заняттях різних форм: практичні заняття, вправи (аналогія семінарів), навчання в

робочих групах з цивільного, адміністративного та кримінального права під наставництвом референдарія (того, хто закінчив курс навчання та склав перший держіспит), вивчення прецедентів, робота над казусом. У циклі підготовки юристів не обов'язковим є вивчення правової філософії, методики та історії, вся увага звертається лише на юридичні галузі. У кінці вивчення курсу студент повинен здати проєктну роботу – рішення важкої юридичної ситуації, застосовуючи знання та правові норми, аргументуючи логічно та словесно свою думку. Це ще раз підкреслює наскільки важливим у процесі підготовки юристів в Німеччині є формування системи професійних компетентностей.

Ми вважаємо гарним досвідом Німеччини, який варто запозичити, систему наставництва, оскільки у молодих студентів завжди є опора, можливість рости і професійно розвиватися під керівництвом сформованого випускника [29].

У. Парпан виділяє такі дві фактори позитивного досвіду німецької підготовки професійних кадрів:

1) Дворівнева система підготовки німецьких правників (етап теоретичного університетського навчання та етап дворічної підготовчої служби), яка носить некомерційний характер.

2) Випускник німецького ЗВО, як і американського – це лише «кандидат» у юристи, а не юрист автоматично – як в українській системі. Цей досвід вартий запозичення з огляду на потребу підвищення якості вітчизняних юридичних кадрів і захисту інтересів громадськості [37].

Цікавою є система вступних іспитів при вступі на юридичні спеціальності у Чехії. Іспити письмові і складаються з іспиту загальноосвітнього рівня (перевірка комплексу базових знань з історії, географії, літератури, мистецтвознавства тощо), іспиту з логіки та іспиту з психології. При цьому, іспит із логіки передбачає наявність базового рівня знань з правознавства, в його основі лежить моделювання ситуацій та визначення, якого роду норми права можна застосувати до тих чи інших

відносин, а також «комбінаторику», тобто розуміння нормативної ієрархії, співвідношення законів, їхня дія у часі, просторі.

Наразі тестування з логіки для юристів в Україні проводиться як обов'язкова частина єдиного фахового вступного випробування при вступі на магістерський освітній рівень спеціальності 081 «Право», однак наразі одним із питань реформи юридичної освіти в Україні є також введення додаткових вступних випробувань (додатково до ЗНО) і при вступі на бакалаврат юридичної спеціальності, тому можливо даний досвід буде корисним для нас в контексті введення даного іспиту на перевірку критичного мислення та здібностей.

Для вступу на юридичну спеціальність у Польщі обов'язково потрібно отримати диплом про вищу професійну освіту. Відбір дуже конкурентний і вступити на бюджетну форму навчання престижно. За результатами навчання студент повинен скласти вступні іспити, захистити дипломну роботу. Однак після закінчення університету молодий юрист не може виступати в суді, не може засновувати свою справу, а що найголовніше – не може розраховувати на клієнтуру. Це є причиною того, що випускник зобов'язаний пройти так звану аплікацію. Аплікація – це основна стадія підготовки майбутнього адвоката або правника, оскільки без проходження цієї аплікації випускник не зможе скласти іспит на право займатися юридичною діяльністю будь-якого типу [38].

Таким чином, польська система підготовки розмежовує надання освіти в ЗВО – базової, теоретичної підготовки, формування загальних компетентностей, та практичну підготовку юриста під час проходження аплікації для повноцінного оволодіння навичками професії.

Приклад вищезазначених країн показує, що держава вмiло регулює кількість вступників, встановлюючи суворі умови вступу, залишаючи лише здібних та зацікавлених студентів для навчання на правничу професію, високі вимоги до професійних компетентностей випускника та можливостей для працевлаштування. Однією з головних проблем юридичної освіти в

Україні, які потребують вирішення, є врегулювання кількості правничих шкіл та випускників під потреби ринку праці, суспільства.

Згідно Проекту від ОБСЄ «Стан юридичної освіти та науки в Україні» кількість ЗВО, що випускають правників, в Україні сягає майже 300, тоді, як у Польщі їх налічується лише 25 (із яких 10 – приватні), у Німеччині – 42, у Великій Британії – 97. Як результат, бачимо не оптимізовану кількість випускників та проблеми з їх працевлаштування в Україні (Табл. 3) [1].

Країна	Кількість ЗВО, що здійснюють підготовку правників	Кількість випускників-правників щороку	Кількість випускників-правників на 1000 населення
Польща	283	60374	1,6
Німеччина	425	106966	1,3
Франція	437	30000	4,6
Велика Британія	909	13000010	2,0
Україна	8713	3452514	8,0

Табл. 3. Співвідношення чисельності населення, кількості юридичних шкіл і їх випускників у Польщі, Німеччині, Франції, Великій Британії та Україні

Ці статистичні дані підкреслюють непропорційність кількості випускників юридичних спеціальностей потреб населення в Україні, що вказує на необхідність реформування юридичної освіти, зокрема з урахування позитивного досвіду зарубіжних країн. Крім того, постає проблема якості професійних знань і навичок випускників ЗВО, а також відповідності цих знань і навиків потребам правничої професії.

Здобуття професії юриста в Нідерландах здійснюється на загальних умовах вступу, додаткових іспитів для майбутніх юристів немає. Вступ відбувається на основі диплому про середню освіту чи гімназії. Під час

навчання студенти здобувають всі необхідні навички для формування «повного юриста» загальної компетентності, оскільки спеціалізація за галузями права у підготовці тут відсутня.

Навчальний план юридичного факультету розділений на дві частини іспитом, який відбувається після першого року навчання. Цей іспит має важливе значення, оскільки його здача є умовою продовження навчання і вибір студентом майбутньої спеціалізації. На завершальній стадії навчання студенти складають державний випускний іспит з низки галузей права. Додатковим практичним навчанням студентів займаються приватні адвокатські контори, які виділяють спеціально на це кошти [1].

Законодавство Австрії обмежує доступ до професії випускників юридичних факультетів, тому що чітко закріплює перелік професій, які є правничими:

- судді;
- прокурори;
- адвокати;
- нотаріуси;
- судові клерки.

Випускник юридичного факультету після успішного його закінчення незалежно від юридичної професії, яку він має намір обрати у майбутньому, повинен пройти 9-місячне теоретичне навчання у суді, яке фінансується Федеральним Урядом. Далі він проходить спеціалізоване професійне навчання, різне для кожної із правничих професій. Усі правничі професії, звичайно, мають різну компетенцію та обов'язки. Однак 9-місячне навчання у суді для всіх дає можливість у майбутньому після додаткової спеціалізованої підготовки займатись будь-якою діяльністю у сфері права, змінювати спеціалізацію. Таким чином, за австрійською моделлю відбувається формування професійних компетентностей студентів, роблячи акцент на суто практичну підготовку після закінчення навчання [1].

Таким чином, зарубіжний досвід професійної підготовки фахівців у галузі права базується на компетентнісному підході в освіті та перш за все, ставить за мету, сформувати практичні навички, вміння. Для цього, система вищої освіти передових країн встановлює додаткові умови вступу на юридичні факультети: додаткові іспити з основ права, логіки, загальної обізнаності або вступ на основі здобутої професійної освіти. Під час навчання використовуються інноваційні методи для розвитку професійних компетентностей студентів, залучаючи їх до роботи в юридичних клініках, судових дебатах, ділових іграх, виконанню проєктної роботи над правовими кейсами тощо. Позитивний досвід зарубіжних країн варто враховувати Україні при проведенні реформування.

2.2. Провідні тенденції реформування юридичної освіти в Україні.

Важливу роль для держави та суспільства в цілому відіграє професійна підготовка фахівців у галузі права, адже професія юриста потребує високого професіоналізму, відповідальності, здатності постійно навчатися та адаптуватися під умови. Заклад вищої освіти отримує завдання підготувати фахівця-юриста, який ґрунтовно знає та розуміє чинне законодавство, базисно орієнтується в судовій практиці, має перелік потрібних навичок та вмінь, здатний утверджувати принципи законності та відстоювати справедливість у суспільстві.

Вищезазначене дає зрозуміти, що в процесі професійної підготовки юриста не може мати місце «стандартна» модель засвоєння знань, заучування законів, теоретичної підготовки, а ключову роль відіграє підхід, за яким правнича освіта спрямована, в першу чергу, на формування компетентностей майбутнього фахівця в галузі права.

Починаючи з 2019 року, держава взяла потужний вектор на реформування юридичної освіти в Україні і розпочала роботу над Проєктом

Концепції розвитку юридичної освіти (далі – Концепція), який доопрацьовується і надалі (остання редакція – 21.01.2021 р.).

Концепція закріплює основною метою юридичної освіти в Україні формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання суспільних відносин. Здобувачі юридичної освіти повинні бути готові до захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, виконання професійних обов'язків у сфері права, до постійного розвитку, самоосвіти та вдосконалення, а також реалізації набутих знань, умінь та навичок, бути відданими принципам людської та професійної гідності, справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів [25].

О. Білічак слушно зазначає, що розробляючи програмні документи, що устанавлюють концептуальні засади і визначають напрями реформування юридичної освіти в Україні, слід ґрунтовно проаналізувати зарубіжний досвід підготовки юристів. Фундаментальні реформи в цій сфері варто проводити з урахуванням особливостей побудови системи освіти в Україні, національної правосвідомості, співмірності рівня видатків державного бюджету із очікуваними позитивними наслідками [4].

Правнича спеціальність в кожному роком приваблює велику кількість абітурієнтів для вступу. У 2021 році за підсумками вступної кампанії 2021 року, опублікованими Міністерством освіти та науки України, спеціальність 081 «Право» зайнято 2 місце за кількістю поданих заяв (68 124 заяви). Натомість статистичні дані показують, що не всі вступники закінчують навчання, а більшість взагалі не працює за фахом [8].

Одні зазначають, що велика кількість державного замовлення та місць, які виділяються для юридичної спеціальності не відповідає потребам ринку праці, інші вважають, що кваліфікований юрист потрібен, попит на такі вакансії є, однак знайти дійсно компетентного спеціаліста після закінчення

навчання дуже важно. Проаналізувавши сайти із пропозиціями юридичних вакансій, дійсно помітно, що потреба в юристах на ринку праці є (хоча дійсно не настільки велика, щоб говорити про працевлаштування 68 тис. вступників), однак абсолютна більшість роботодавців не готові взяти новоспеченого випускника закладу вищої освіти через брак практичних навичок, вмінь та компетентностей, вважаючи, що заклад вищої освіти не надає їх [48].

Наявність проблеми недостатньої компетентності юриста-випускника, підтверджують і стейкхолдери. За результатами проведеного нами опитування роботодавців Чернігівської області, 100% респондентів зазначили, що не готові працевлаштувати випускника-юриста, тому що вважають рівень їх підготовки недостатнім, зазначаючи про відсутність необхідних практичних навичок, професійної компетентності, здобутої в університеті (Рис. 6).

Для роботодавців: чи відчутна проблема недостатності рівня практичних знань випускника-юриста на практиці при прийомі на роботу?

9 ответов

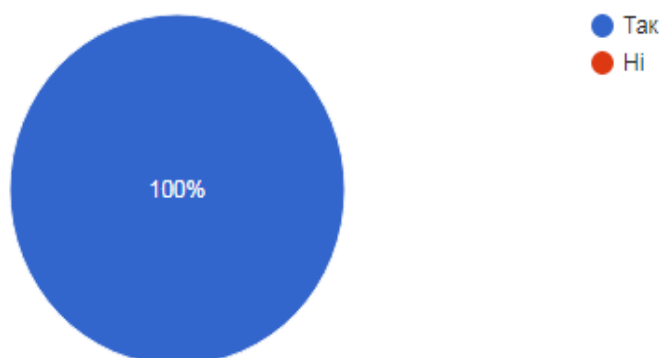

Рис. 6. Опитування проведене серед роботодавців Чернігівської області

Незважаючи на це, обсяг державного замовлення на підготовку правників залишається необґрунтовано високим. Зокрема, у 2019 році затверджений обсяг державного замовлення на підготовку бакалаврів права становив 3286 місць, обсяг на підготовку магістрів з права – 2084 місця, що є

доволі великою кількістю для ринку праці. У 2021 році обсяг місць, що фінансуються за рахунок держави за спеціальністю «Право» був скорочений на 30% [35].

Нагальною проблемою у професійній підготовці майбутніх правників Концепція визначає повну невідповідність змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах. Все це зумовлюється низкою факторів:

- недосконала система прийому на навчання до правничих шкіл;
- не оптимізована мережа правничих шкіл (їх кількість більша, ніж потрібно);
- відсутність достатніх компетентностей у науково-педагогічних працівників;
- відсутність механізмів гарантування якості освіти;
- інші.

Як результат, бачимо недостатній рівень теоретичних і практичних знань випускників правничих шкіл та недостатність впровадження компетентнісного підходу з акцентом на ціннісні орієнтири, практичні навички.

Розробники проєкту Концепції зосередилися на тому, щоб підвищити якість освіти, тим самим стимулюючи зростання конкуренції між правничими освітніми закладами, що у логічному підсумку зменшить їх кількість. Цьому сприятимуть також посилення вимог до ліцензування освітньої діяльності, встановлення контролю за якістю пропонованих освітніх послуг, розгортання системи підвищення кваліфікації науково-педагогічного складу, державної атестації випускників тощо [4].

Починаючи з 2019 року і до сьогодні навколо Концепції і реформування юридичної освіти загалом точаться дискусії, шукаючи найоптимальніший та

найефективніший варіант, вносять зміни, редагуються положення. Прихильники аргументують нагальну необхідність прийняття Концепції для вирішення сукупності проблем, інші ж зазначають, що це пряме втручання у діяльність правничих шкіл з боку держави і порушення принципу автономії закладів вищої освіти.

Показовим фактом гостроти проблеми та необхідності проведення реформи є результати Єдиного фахового вступного випробування (далі – ЄФВВ) для вступу на магістратуру спеціальності 081 «Право». У 2019 році не подолали поріг мінімальної кількості тестових балів, які за виконання завдань певного блоку може отримати вступник з мінімально допустимим рівнем фахової компетентності (поріг «склав / не склав»), під час вступу на правничу магістратуру майже 55% бакалаврів і з кожним роком даний показник не зменшується. Це вказує на катастрофічно низьку якість підготовки правників, невідповідність знань студентів реальним компетентностям, які б дозволили їм подолати мінімальні порогові бали на ЄФВВ, а відповідно і неспроможність скласти конкуренцію на ринку праці [46].

Вищезазначена Концепція розширює положення законодавства та пропонує додаткові шляхи вирішення проблеми з якістю професійної підготовки майбутніх правників. Кожна із пропозицій вироблена на основі опитувань, досліджень і врахування думок різних фокус-груп, але єдиної думки та результату досі не досягнуто. Пропонуємо проаналізувати суть і доцільність кожної зі стратегічних цілей, визначених у реформуванні юридичної освіти в Україні:

Стратегічною ціллю №1 визначено доведення підготовки правників сучасним міжнародним та європейським стандартам. Для впровадження цієї цілі передбачено низку змін щодо вступу, підготовки та отримання диплому. Передбачається підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» виключно за денною формою здобуття освіти.

З одного боку, таке нововведення повинно сприяти підвищенню якості

освіти, оскільки вже давно порушувалося питання про неефективність заочної форми, про недосконалість організації освітнього процесу, що включає в себе проведення виключно контрольних заходів (захист курсових робіт, здача контрольних, проведення заліків та іспитів). Це забезпечує оволодіння студентами лише мінімальним обсягом знань, але ніяк не ґрунтовними практичними навичками. З іншого боку, навчаючись на заочній формі навчання, здобувач отримує можливість працювати за фахом і опановувати практичні навички в процесі роботи, а не приділяти більшість свого часу і уваги теорії.

На нашу думку, питання реформування заочної форми навчання дійсно на часі, однак вести мову про скасування її загалом неможливо. Освіта повинна бути доступною для всіх бажаючих, які відповідають встановленим вимогам вступу. Заочна форма навчання може бути замінена дистанційною формою (наприклад, для працюючих студентів, які надають довідку з місця роботи за фахом). Особливо доречною заочна або дистанційна форма навчання може бути на магістратурі, оскільки студент вже має потужну базу знань з освітнього рівня бакалавр і може паралельно реалізовуватися як фахівець на роботі. Дане зауваження нами було озвучено під час апробації дослідження на онлайн-зустрічі з представниками Комітету освіти, науки та інновації Верховної Ради України та Міністерства освіти та науки України, які в свою чергу, погодилися із пропозицією та звернули увагу, що державні структури будуть розглядати можливість залишення заочної форми навчання майбутніх юристів, однак з умовою збільшення кредитів навчання, вимог до ЗВО у забезпеченні якісної освіти, перегляду організації освітнього процесу задля створення максимально ефективного простору для засвоєння такого ж обсягу і рівня знань як і на денній формі. Мова повинна йти не про заборону форми навчання, а про посилення контролю з боку держави за дотриманням ліцензійних умов підготовки правників [62].

Такий контроль держава планує здійснювати шляхом запровадження зовнішнього контролю якості вищої юридичної освіти через складання

єдиного державного кваліфікаційного іспиту за результатами здобуття вищої освіти ступеня магістра.

Кардинальними змінами у форматі здобуття юридичної освіти є ідея запровадження «наскрізної магістратури», тобто вступу на ступінь магістра за спеціальністю 081 «Право» на основі повної загальної середньої освіти. Це спрямовано на введення більш комплексної та уніфікованої підготовки фахівців. Даний підхід зумовлений тим, що в Україні неможливо стати ані суддею, ані адвокатом, ані прокурором без освіти магістра права. Таким чином, юристи-бакалаври не можуть мати повноцінний доступ до правничої професії, а наскрізна магістратура – вихід уніфікувати рівень підготовки всіх юристів [50]. Однак, даний аргумент дуже спірний, оскільки логічним є встановлення додаткових вимог на зайняття посад такого рівня, там само як встановлені законодавством умови до стажу роботи, наукової діяльності для даних посад. Тому про рівні умови працевлаштування юристів можна говорити і зараз, при двоступеневій формі освіти.

Представники ЗВО скаржаться, що на магістратурі мають більш спеціалізоване навчання і в рамках спеціалізації запроваджують освітні програми (наприклад, Інтелектуальна власність, Правове забезпечення підприємницької діяльності, Кримінальне право), а даний крок відбере можливість готувати спеціалістів вузького профілю за окремими програмами. На нашу думку, дійсно, магістерський рівень покликаний поглибити рівень компетентностей правника, тому дуже доцільним є запровадження вузькоспеціалізованих програм, а наскрізна магістратура тільки змусить «розмиватися» студента на все, не акцентуючи увагу на конкретній сфері, а на практиці кожен юрист працює у своїй спеціалізації.

Законом України «Про вищу освіту» не передбачено ступеня наскрізного магістра. Також згідно вимог Болонського процесу вища освіта повинна мати двоступеневий характер – бакалавр і магістр [14]. Враховуючи вищезазначене, ми вважаємо таку ініціативу не зовсім доцільною, оскільки двоступенева освіта дає більше можливостей для здобувача освіти і

відповідає Болонському процесу, а така різка і кардинальна зміна може спричинити низку додаткових проблем і труднощів.

Ю. Барабаш, аналізуючи Концепцію, також зазначає про неприпустимість прив'язування професії правника та стандарту правничої освіти виключно до рівня магістерської підготовки, оскільки це:

- прямо суперечить Болонській декларації, яка передбачає дипломний та післядипломний рівень вищої освіти;

- безпідставно обмежує та ускладнює доступ у професію осіб, що дістали достатнього рівня кваліфікації на 1-му рівні підготовки (на бакалаврському рівні);

- направлено на збільшення державних витрат на підготовку юристів без врахування існування низки юридичних професій (секретар судового засідання, юрисконсульт підприємства, працівник служб соціального захисту, помічник слідчого тощо);

- буде створювати перешкоду у роботі тих студентів-правників, які, починаючи із набуття бакалаврського ступеня, працюють на посадах юрисконсультів, секретарів судових засідань тощо і в той же час продовжують навчання для здобуття магістерського ступеня [60].

Стратегічна ціль передбачає зміни у системі конкурсного вступу до правничих шкіл, що буде забезпечувати відбір вмотивованих та підготовлених осіб, які спроможні здобувати вищу юридичну освіту. Під час вступу до юридичних факультетів планується запровадження тесту загальних навчальних компетентностей із використанням організаційно-технологічних процесів зовнішнього незалежного оцінювання.

Проблему вступу до ЗВО на спеціальність 081 «Право» всіх бажаючих осіб, які мають повну середню вищу освіту і набрали навіть мінімальний бал ЗНО, намагалися усунути шляхом підвищення порогового балу для вступу на бакалаврат за названою спеціальністю і складав він в 2019 році 140 балів мінімум з усіх дисциплін ЗНО.

Однак, все одно прослідковується нерозуміння майже 50% вступників

своєї майбутньої професії, відсутності належної мотивації в її освоєнні та недостатності рівня знань та можливостей, як результат – значна кількість випускників-юристів працює не за спеціальністю [25].

Зважаючи на це все, ми підтримуємо ініціативу щодо запровадження тесту з основ правничих компетентностей для конкурсного відбору вмотивованих та спроможних осіб. Головна мета тесту – перевірити здатність аналітичного мислення, критичні здібності, логіку та загальне розуміння цінностей і суті професії. Пороговий бал при вступі на юридичну спеціальність пропонуємо залишити на рівні 140 балів як найбільш раціональний варіант.

Стратегічна ціль підкреслює необхідність врахування всіх тенденцій, інновацій, змін при формуванні освітньої програми правничих шкіл. Сюди слід віднести сприяння розвитку методичних компетентностей викладання права, залучення правників-практиків до процедури акредитації освітньої програми, закріплення в змісті освітніх програм кейсів правозастосування, практику міжнародних судів, приділяти увагу поглибленому вивченню іноземних мов. Держава повинна враховувати ці аспекти при формуванні Стандарту юридичної освіти, а ЗВО реалізовувати дані постулати на локальному рівні.

Особливий акцент серед тенденцій реформування відводиться підвищенню рівня викладання у правничих школах, використанню найкращих методик, забезпеченню безперервного професійного розвитку педагогічних працівників, залученню юристів-правників до викладання в ЗВО.

Згідно опитування Ліги студентів Асоціації правників України, в рамках проєкту «Реформа юридичної освіти», майже 81% студентів з усієї України зазначають про низький рівень викладання у ЗВО у зв'язку з недостатньою кваліфікацією викладачів (Рис. 7) [43].

Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що деякі викладачі не мають відповідного рівня фаху, не достатньо цікаві, без ентузіазму

Рис. 7. Результати Всеукраїнського опитування студентів в рамках проєкту «Реформа юридичної освіти від Ліги студентів АПУ за підтримки USAID

Для подолання такої проблеми Концепція передбачає забезпечення конкурентного рівня оплати праці науково-педагогічних працівників правничих шкіл, забезпечення безперервного професійного розвитку наукових і науково-педагогічних працівників, забезпечення та гарантування свободи наукових досліджень з дотриманням принципів академічної доброчесності [25].

Важливо звертати увагу і на методи викладання, постійно переглядаючи їх ефективність і доцільність. Законодавство, вимоги до професії стрімко змінюється, педагогічні прийоми не стоять на місці, тому важливо, щоб викладачі мали мотивації вдосконалюватися і передавати студентам знання в цікавій, доступній формі. За результатами Всеукраїнського опитування від Ліги студентів АПУ 62% студентів юридичних спеціальностей наголошують на використанні неефективних методів/форматів викладання в ЗВО (Рис. 8) [43].

Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що формат/методи викладання неефективні

НІ - **37.9%**
ТАК - **62.1%**

Наскільки вас турбує цей недолік:
за шкалою від 1 до 5, де 1 – зовсім не турбує, а 5 – найбільш турбує

5 - **45.6%**
4 - **31.8%**
3 - **14.5%**
2 - **3.2%**
1 - **4.9%**

Рис. 8. Результати Всеукраїнського опитування студентів в рамках проекту «Реформа юридичної освіти від Ліги студентів АПУ за підтримки USAID

Ми погоджуємося, що пріоритетним питанням у вдосконаленні юридичної освіти повинно бути забезпечення належного рівня викладання, забезпечення матеріальної, наукової зацікавленості викладачів, постійне підвищення їх компетентностей. Okремо варто зазначити, що корисною ініціативою від керівництва ЗВО є залучення в якості викладачів практикуючих юристів, які можуть теоретичний матеріал переносити на площину практики, формуючи низку потрібних професійних компетентностей студентів.

Реформування передбачає скорочення кількості правничих шкіл в результаті оптимізації системи, підвищення ліцензійних вимог для провадження освітньої діяльності з підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право». Правничі школи мають стати потужними центрами освітнього та інноваційного розвитку з всіма необхідними матеріальними, інформативними ресурсами, створювати умови для ефективного, спрямованого на результат навчання, практику, наукові дослідження. Це в свою чергу, потягне за собою скорочення штату науково-педагогічних працівників, де перевага надаватиметься інноваційним, сучасним, компетентним, професійним викладачам.

На сьогоднішній день, низка ЗВО готує фахівців у галузі права, але рівень цієї підготовки сильно відрізняється і в багатьох випадках не відповідає стандартам. Акредитація освітніх програм Національним агентством забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) дає змогу усунути лише поверхневі проблеми і явно правничі школи, тому пропозицією Концепції є введення нових ліцензійних умов провадження освітньої діяльності для забезпечення ліцензування правничих шкіл, що мають бути доповнені особливими вимогами до підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право», а також забезпечення рівних умов та конкуренції між правничими школами. Ми підтримуємо таку пропозицію та вважаємо, що створення нових вимог до викладання, надання освітніх послуг юридичними факультетами ЗВО покращить систему юридичної освіти.

Однією з найважливіших цілей реформування юридичної освіти на сьогодні є впровадження компетентнісного підходу та забезпечення ЗВО набуття здобувачами вищої юридичної освіти високого рівня прикладних навичок, вмінь та інших компетентностей у процесі навчання.

Більше 73% студентів-юристів зазначають, що акцент у навчанні робиться на відтворенні знань замість розуміння їх суті, що в подальшому стає перешкодою для працевлаштування (Рис. 9) [43].

Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що акцент в навчанні стоїть на відтворенні матеріалу замість оцінки можливостей розуміння суті

Рис. 9. Результати Всеукраїнського опитування студентів в рамках проекту «Реформа юридичної освіти від Ліги студентів АПУ за підтримки

USAID

Концепцією запропоновано вирішення цієї проблеми, зокрема, через розширення практичної підготовки студентів за допомогою юридичних клінік при факультетах, участі студентів у навчальних судових засіданнях, турнірах із судових дебатів, стажуваннях в органах державної влади, нотаріату, прокуратури, адвокатури судах та інших юридичних особах публічного і приватного права. Також пропонується поступове впровадження дуальної освіти та залучення юристів-практиків до викладання окремих курсів чи проведення занять.

На нашу думку, даний аспект потребує значної уваги і реальних змін у професійній підготовці у галузі права задля формування потрібних компетентностей. Усі вищезазначені механізми зможуть ефективно покращити стан освіти сьогодні і забезпечити надання студентам необхідних практичних навичок і вмінь для подальшої роботи. Важливо, що багато ЗВО вже мають при юридичних факультетах діючі юридичні клініки, залучають практикуючих юристів до співпраці, викладання, використовують інтерактивні методи навчання. Але, враховуючи, що більшість студентів не задоволені рівнем прикладних практичних навичок правника, які надаються їх правничою школою під час проведення занять (Рис. 10) [43], потрібно уніфікувати вимоги до цього, здійснювати чіткий контроль за його дотриманням і стимулювати правничі школи розвивати цю сферу.

Моя правнича школа забезпечує **набуття мною прикладних практичних навичок** правника під час занять

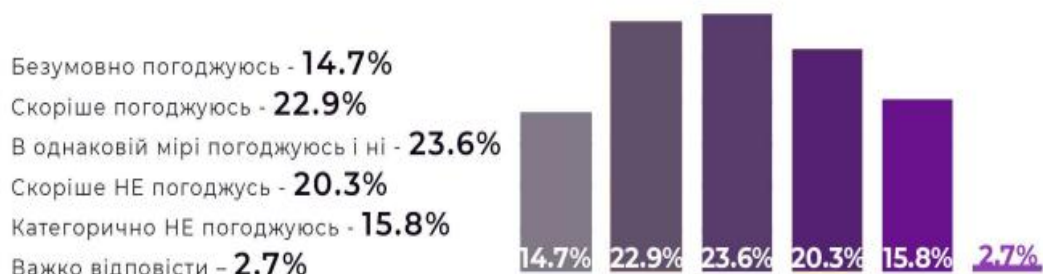

Рис. 10. Результати Всеукраїнського опитування студентів в рамках проєкту «Реформа юридичної освіти від Ліги студентів АПУ за підтримки USAID

Практична підготовки майбутніх фахівців у галузі права у ЗВО сьогодні часто зводиться до проходження практики. Законом України «Про вищу освіту» у ст. 51 практична підготовка звужується до проходження здобувачами практики на підприємствах, в установах та організаціях» [14]. Необхідно законодавчо визначити й інші формати практичного засвоєння знань здобувача в освітньому процесі, не обмежуючись навчальною, виробничою практикою.

Абсолютна більшість студентів (80%) зазначають, що шукали поза аудиторні способи формування професійних компетентностей, відвідували фахові курси, конференції, воркшопи тощо (Рис. 11).

Чи проходили Ви позауніверситетські фахові курси/відвідували конференції або професійно-орієнтовані заходи

Рис. 11. Результати Всеукраїнського опитування студентів в рамках проєкту «Реформа юридичної освіти від Ліги студентів АПУ за підтримки USAID»

Цікавість з боку студентів можливостями неформальної освіти, позауніверситетських заходів викликана недостатністю знань, навичок, компетентностей, наданих в ЗВО. Переважною причиною відвідування їх є заповнення прогалин в навчальній програмі університету, поглиблення своїх знань, здобуття практичних навичок, а отже ЗВО не заповнюють таку

потребу споживачів їх освітніх послуг.

Для подолання даної проблеми важливим є:

- збільшення практичної підготовки студентів-правників до 30 кредитів ЄКТС, гарантування якості проходження практики;
- розвиток юридичних клінік, впровадження в освітній процес навчальних курсів з юридичної клінічної практики;
- залучення представників правничих спільнот до викладання та/або позааудиторного проведення занять;
- сприяння стажуванню здобувачів вищої юридичної освіти в органах державної влади, судах, органах нотаріату, прокуратури, адвокатури тощо;
- проведення, підтримка участі студентів у турнірах з судових дебатів, конкурсах, змаганнях;
- забезпечення поваги до професії шляхом впровадження кращих лідерських практик.

При реалізації задуманих цілей реформування вищої юридичної освіти, розробники Концепції зазначаються на такі очікувані результати:

- 1) Підвищення якості вищої юридичної освіти;
- 2) Збалансування попиту на правників і пропозиції з підготовки правників закладами вищої освіти;
- 3) Зростанню конкурентоспроможності українських правничих шкіл в умовах глобалізації на ринку освітніх послуг;
- 4) Зростанню конкурентоздатності випускників українських правничих шкіл в умовах глобалізації на ринку правничих послуг [25].

О. Подцерковний критикує зміст Концепції та сучасні тенденції реформування юридичної освіти, зазначаючи про не завжди послідовні кроки, невідповідність запропонованої моделі європейським стандартам, недоречність настільки радикальних дій. Експерт вважає, що ідея реформування ігнорує багато більш гострих проблем юридичної освіти в Україні:

- забезпечення реального невторчання держави у межі автономії ЗВО, у зміст та методику викладання, співвідношення різних форм навчання, аудиторної та самостійної роботи тощо. Навпаки, нав'язує єдині стандарти, мінімізуючи площину для варіювання;

- не врегульовані питання вищої юридичної освіти на рівні аспірантури та докторантури;

- залишена без уваги шкільна юридична освіта, яка має багато нагальних проблем, вирішення яких сприятиме і розвитку вищої юридичної освіти [39].

Ю. Барабаш зазначає, що в цілому мета та цілі Концепції зрозумілі, однак механізми їх реалізації у багатьох питаннях потребують доопрацювання, а цілі реформування варто доповнити такими положеннями:

- розроблення науково обґрунтованого прогнозу державної потреби у правничих кадрах різних освітніх рівнів і механізму визначення на основі регіонального підходу обсягу відповідного державного замовлення;

- запровадження нових освітніх програм відповідно до потреб різних сфер правничої практики [60].

Отже, юридична освіта в Україні наразі не дає того обсягу знань і навичок студентам-випускникам, який від них вимагає ринок праці, тому потребує глибокого реформування задля забезпечення високого рівня формування професійних компетентностей правників під час отримання освітніх послуг. Основні тенденції реформування вищої юридичної освіти в Україні на сьогодні ставлять за мету підвищення якості освіти і підготовку висококваліфікованого фахівця, передбачаючи такі цілі: запровадження наскрізної магістратури для спеціальності 081 «Право», здійснення підготовки майбутніх правників лише за денною формою навчання, зміну умов вступу до юридичної спеціальності, зокрема запровадження тесту із загальних навчальних компетентностей, підвищення рівня викладання у правничих школах тощо. Всі зміни спрямовані на утвердження компетентнісного підходу в навчанні і підвищення рівня компетентностей випускника-юриста, однак механізми реалізації даних цілей потребують

виваженого аналізу їх доцільності, правильності та поступальних дій при реалізації.

Висновки до другого розділу

Вивчення передового позитивного досвіду підготовки фахівців у галузі права у світі дає змогу проаналізувати та обрати оптимальний варіант у реформуванні системи вищої освіти даної галузі знань в Україні. У більшості країн світу юридична професія вважається однією з найпрестижніших, тому освіта правників побудована на компетентнісному підході, додаткових умовах вступу та займання професійною діяльністю.

У Канаді функціонує ефективна система професійної підготовки майбутніх юристів у структурі університетської освіти, яка характеризується універсальністю, гармонійністю та цілісністю і відповідає сучасним вимогам, стандартам і тенденціям, спрямована на підготовку конкурентоспроможного фахівця, який володіє професійними знаннями, вміннями та навичками, а також особистісними ціннісними орієнтаціями та спрямованістю на майбутню професійну діяльність.

США звертає увагу на підготовку вузькоспеціалізованого професіонала-юриста, надаючи перевагу засвоєнню специфічних компетентностей конкретної галузі права, а головною вимогою до результатів навчання випускника є вміння аналітично мислити та викладати свої думки в документах.

Німецька модель підготовки юриста готує універсального фахівця у галузі права. Вивчення дисциплін відбувається під практичним кутом, а замість заліків та екзаменів студенти виконують проектну роботу з вирішення юридичних кейсів, імітації судового процесу тощо. Запозичення даного досвіду може бути корисним для утвердження компетентнісного підходу в освіті в Україні.

Деякі країни дуже відповідально ставлять до підготовки майбутніх юристів ще з етапу відбору і вступу на юридичні спеціальності, запроваджуючи додаткові вимоги. У США абітурієнти складають есе, де викладають свої аргументи, чому вони бачать себе в цій професії і чому їх цікавить дана сфера. В Чехії введені додаткові іспити з основ логіки, які дозволяють виявити базові здібності особи до опанування професії юриста. В Україні також вже неодноразово підіймалося питання про те, що тестові завдання ЗНО не завжди дають змогу оцінити в повній мірі навички і перспективу абітурієнтів при опануванні професійної підготовки, тому запровадження додаткової конкурсної роботи з метою виявлення цілей, мотивації навчатися, розуміння особливостей було б доречним.

Реформування юридичної освіти в Україні багато в чому опирається на позитивний зарубіжний досвід, при цьому враховуючи вітчизняні проблеми та можливості їх вирішення. З 2019 року державною владою було розпочато потужний етап реформи, який триває і досі та ставить за мету зміни юридичної освіти в Україні спрямовані на формування компетентного, висококваліфікованого, конкурентоспроможного фахівця у галузі права під час здобуття вищої освіти. Враховуючи високу відповідальність професії, професійна підготовка таких спеціалістів повинна стояти під контролем держави та враховувати потреби і замовлення суспільства

Ключові положення тенденцій реформування акцентують увагу на потребу в наданні не просто теоретичних знань права, суміжних дисциплін, а формуванні практичних навичок, цінностей, світогляду юриста та інших компетентностей. Це зумовлює необхідність у оптимізації мережі правничих шкіл, забезпечення належного рівня викладання, зосередження уваги на можливості систематичного підвищення кваліфікації педагога, залучення стейкхолдерів до процесу навчання. Реформою передбачаються і радикальні зміни в моделі підготовки: запровадження наскрізної магістратури – вступу на основі повної загальної середньої освіти, скасування або перегляд заочної форми навчання, зміни в умовах вступу на спеціальність 081 «Право»,

зокрема введення задачі тесту з загальних правничих компетентностей та встановлення підвищеного порогу мінімального балу ЗНО для вступників тощо.

Всі зміни повинні бути виважені і прийняті лише після глибокого дослідження проблем, обговорення з громадськістю, врахування точок зору кожної сторони для здійснення не «реформи заради реформи», а проведення дійсно важливого, ґрунтовного, концептуального реформування.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

3.1. Аналіз досвіду Національного університету «Чернігівська політехніка» підготовки майбутніх фахівців у галузі права

Ми проаналізували досвід підготовки майбутніх фахівців у галузі права у Національному університеті «Чернігівська політехніка». Історія закладу починається з утворення у 1960 р. факультету Київського політехнічного інституту в Чернігові. У 1991 році філіал стає самостійним закладом освіти – Чернігівським технологічним інститутом, а у 1999 році отримує статус державного. Але весь цей час він позиціонується як базовий для підготовки інженерних, технічних, математичних спеціальностей.

У 2011 році до складу Чернігівського державного технологічного університету входить Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, який був унікальний за своєю суттю – із 1969 р. він був єдиним в Україні навчальним закладом, який готував фахівців для системи соціального захисту населення, зокрема юристів). Після приєднання розпочалася окрема історія закладу у підготовці фахівців у галузі права.

З 2013 року ЧДТУ отримує статус національного, а у 2019 році відповідно до наказу МОН від 10.12.2019 №1532 Чернігівський національний технологічний університет перейменовано у Національний університет «Чернігівська політехніка» [33].

Університет стрімко розвивається, виходячи на передові позиції в загальнодержавних рейтингах. Для порівняння у 2014 році Чернігівський національний технологічний університет займав 141 місце в рейтингу «Топ-200 Україна», а станом на 2021 рік посідає 48 місце серед всіх закладів вищої освіти України [36].

Наразі в університеті створена потужна база для підготовки студентів-юристів. У складі університету функціонує Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій, який включає в себе юридичний факультет. На базі юридичного факультету діє три кафедри: кафедра публічного та приватного права; кафедра кримінального права та правосуддя; кафедра правоохоронної діяльності та загально-правових дисциплін.

З метою вивчення інструментів формування професійних компетентностей при підготовці юристів в Національному університеті «Чернігівська політехніка» ми провели опитування серед студентів різних курсів юридичного факультету (загальна кількість респондентів – 48 осіб) (Анкета – Додаток А).

Більшість студентів загалом відзначають достатній рівень підготовки юристів, зазначаючи, що під час навчання отримують все необхідне, щоб сформуватися як фахівець у галузі права (Рис. 12).

Під час навчання я отримую все необхідне, щоб сформуватися як фахівець у галузі права

48 ответов

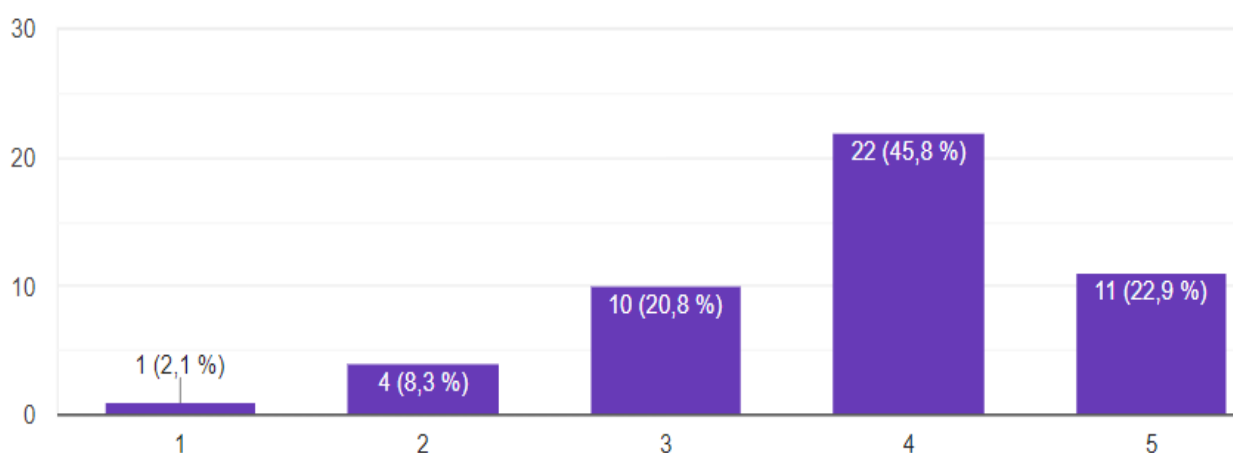

Рис. 12. Опитування здобувачів освіти Національного університету «Чернігівська політехніка» спеціальності 081 «Право»

Однак це питання студенти розглядають під різним кутом, вкладаючи свій зміст в формулювання «все необхідне для вас як фахівця у галузі права». Одні вважають, що університет – місце, яке повинно дати базові знання, вміння орієнтувати у законодавстві, а інші питання слід відносити до неформальної освіти і розвивати додаткові компетентності на практиці, на роботі, на додаткових курсах, тому і вимоги до вищої освіти ставлять меншими. Інші студенти зазначали, що університет повинен надати весь спектр компетентностей, необхідних для формування майбутніх юристів-професіоналів, тому важливим є здобуття комплексу знань, вмінь, навичок, цінностей та інших компетентностей.

Важливу роль і досвід у навчанні, підготовці фахівців у галузі права відіграють юридичні клініки і здобувачі вищої освіти Національного університету «Чернігівська політехніка» відзначають, що такий вид роботи дає гарну базу професійних практичних навичок, готовність до подальшої роботи з клієнтами, кейсами, документами тощо (Рис. 13).

Юридична клініка відіграє важливу роль у навчанні юристів та дає гарну базу професійних практичних навичок

48 ответов

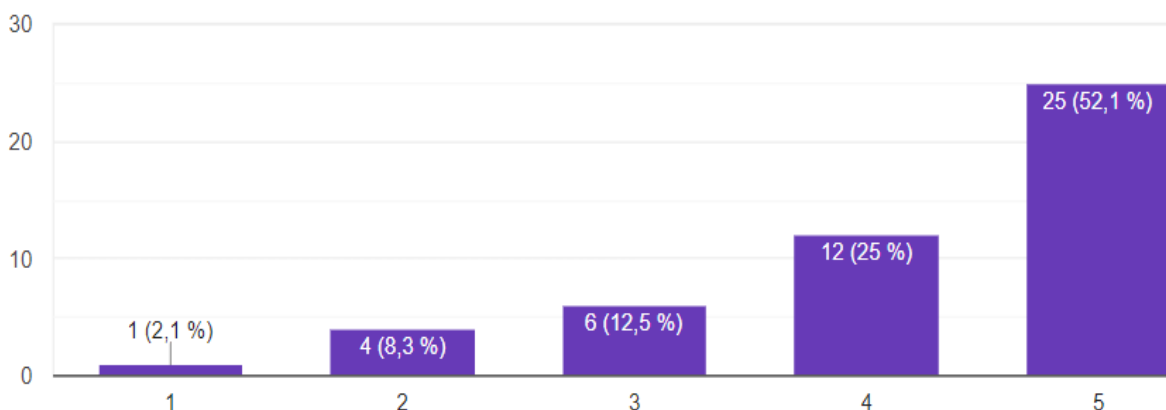

Рис. 13. Опитування здобувачів освіти Національного університету «Чернігівська політехніка» спеціальності 081 «Право»

На базі Чернігівської політехніки діє юридична клініка «Adiutorium», починаючи з 2002 року і по сьогодні. Юридична клініка «Adiutorium» — це унікальний структурний підрозділ університету, в якому студенти старших курсів, надаючи безоплатну правову допомогу соціально незахищеним верствам населення, мають прекрасну можливість ще на етапі свого навчання набути практичні навички професійного юриста.

У роботі клініки задіяно більше 70-ти здобувачів вищої освіти 2-5 курсів та 11 викладачів –кураторів.

У результаті моніторингу відповідності Стандартам діяльності юридичних клінік, проведеного Асоціацією юридичних клінік України у лютому 2020 року, юридична клініка «Adiutorium» відповідає згаданим Стандартам на 71,25 %.

Основними напрямками діяльності юридичної клініки є:

- громадська приймальня клієнтів, інтерв'ювання, консультування;
- співпраця юридичної клініки із різними суб'єктами надання безоплатної правової допомоги;
- правопросвітня діяльність для різних категорій громадян (зокрема для шкільної молоді).

Важливим завданням юридичної клініки є надання безоплатної первинної правової допомоги:

- 1) надання правової інформації;
- 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру;
- 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Метою юридичної клініки є:

- підвищення рівня практичних знань, умінь та навичок студентів юридичних спеціальностей;

- забезпечення доступу представників соціально вразливих груп суспільства до правової допомоги;
- формування правової культури громадян;
- підготовка та навчання студентів у дусі дотримання й поваги до верховенства права, справедливості і людської гідності;
- розширення співробітництва із судовими, правоохоронними органами, органами юстиції, державної влади і місцевого самоврядування, з іншими установами та організаціями будь-якої форми власності;
- впровадження в навчальний процес елементів практичної підготовки студентів-правників у сфері юридичних послуг.

Робота здобувачів вищої освіти в юридичній клініці «Adiutorium» організована в малих консультаційних групах (викладач, консультант, слухач), що дозволяє вирішувати найбільш складні правові проблеми, з якими важко впоратись індивідуально. Чергування проводиться згідно з графіком чергувань, затвердженим керівником юридичної клініки.

Юридична клініка співпрацює з багатьма правозахисними організаціями Чернігівської області і виконує навчальну та соціальну функції.

Навчальна функція юридичної клініки полягає у зосередженні діяльності на практичне спрямування навчання, з метою підготовки фахівців-юристів, які оволоділи конкретними професійними навичками і не потребують додаткової адаптації до професійної діяльності.

Соціальна функція юридичної клініки – це задоволення потреб суспільства у доступній юридичній інформації та правовій допомозі, підвищення професійної відповідальності юристів [59].

Враховуючи, цілі та завдання, а головне відгуки самих студентів про роботу юридичної клініки, вона є дієвим і потужним інструментом для формування професійних компетентностей фахівців у галузі права у процесі здобуття вищої освіти.

Окрім цього студенти зазначають, що університет сприяє та надає можливості для неформальної освіти під час навчання, хоча не в такому великому обсязі як хотілося б (Рис. 14).

Університет дає багато можливостей для неформальної освіти

48 ответов

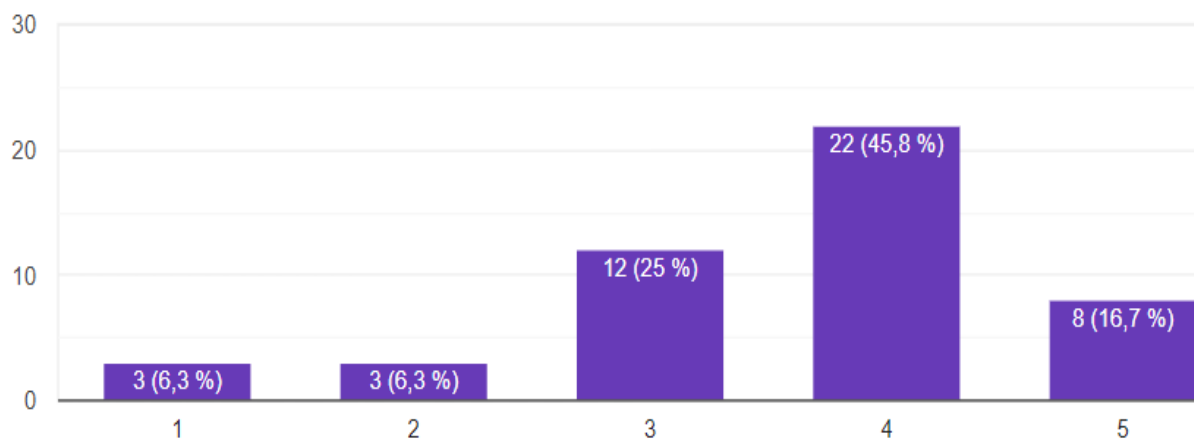

Рис. 14. Опитування здобувачів освіти Національного університету «Чернігівська політехніка» спеціальності 081 «Право»

Університет у підготовці правників значну роль приділяє і неформальній освіті, інтегруючи окремі її елементи в навчання, пропонуючи можливості для позааудиторної роботи. Під час практичних занять студенти розігрують моделі судового процесу у ролях, проводяться зустрічі з представниками юридичних професій, екскурсії до судів, нотаріальних контор, адвокатів, юридичних фірм тощо. НУ «Чернігівська політехніка» часто пропонує студентам можливості для розвитку поза університетом: конкурси наукових робіт, есе, судові дебати всеукраїнського рівня, інтелектуальні ігри між закладами освіти, муткорти, круглі столи та інше. Все це дозволяє не тільки насичувати студентське життя, а й розвивати компетентності майбутніх фахівців, пробуючи себе в різних формах, готуючись до змагань, знайомлячись з успішними юристами.

Національний університет «Чернігівська політехніка» серед своїх найважливіших стратегічних цілей проголошує розвиток особистості та професійне зростання учасників освітнього процесу, формування компетентностей, що визначають конкурентоспроможність випускників на ринку праці в Україні та світі. Тому питання впровадження неформальної освіти, а на більшу перспективу, як визначено Стратегією розвитку Національного університету «Чернігівська політехніка» на 2021-2027 року – дуальної форми навчання, є актуальним [54]. Ми пропонуємо, більше уваги звертати на інтеграцію судових дебатів, муткортів у вивчення дисциплін, зокрема галузей процесуального права, насичувати практичні заняття цікавими форматами, що б перш за все, давали студентам можливості для розуміння професії та права.

Не менш важливим завданням університету є забезпечення належного рівня викладання. Абсолютна більшість студентів зазначають, що викладачі НУ «Чернігівська політехніка» мають достатній рівень знань та практичних умінь, якими діляться зі студентами (Рис. 15).

Викладачі мають достатній рівень знань та практичних умінь, якими діляться зі студентами

48 ответов

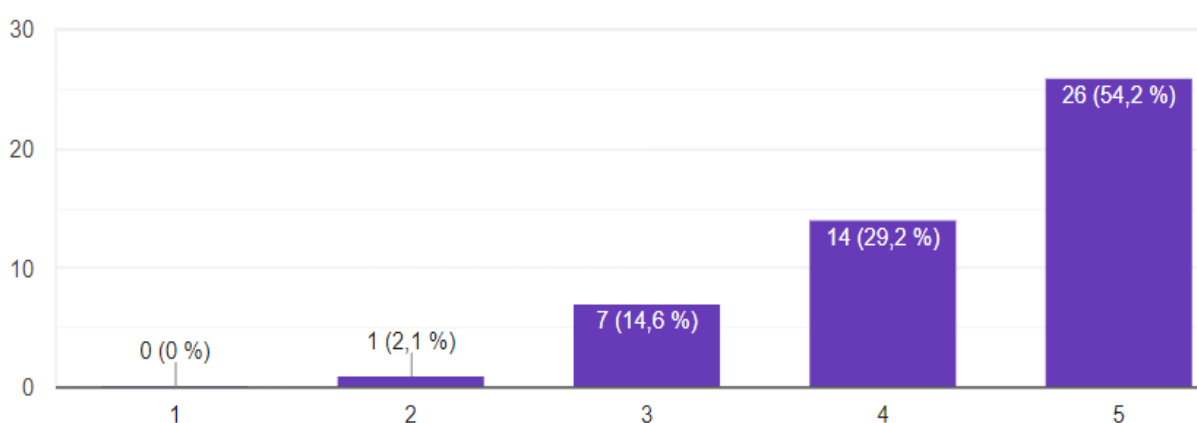

Рис. 15. Оцінювання здобувачів освіти Національного університету «Чернігівська політехніка» спеціальності 081 «Право»

Майже всі викладачі кафедр мають науковий ступінь доктора юридичних наук або доктора філософії у галузі права (Рис. 16). Більшість викладачів дають практичний досвід роботи в юридичній сфері, приводять вдалі приклади, діляться кейсами та типовими ситуаціями. Також на кафедрах працюють викладачі-практики, які за сумісництвом з основною роботою, яка безпосередньо пов'язана з правовою галуззю, викладають. Такі викладачі завжди користуються популярністю серед студентів, адже цікаво та насичено викладають свій предмет, ділячись досвідом роботи і актуальними питаннями.

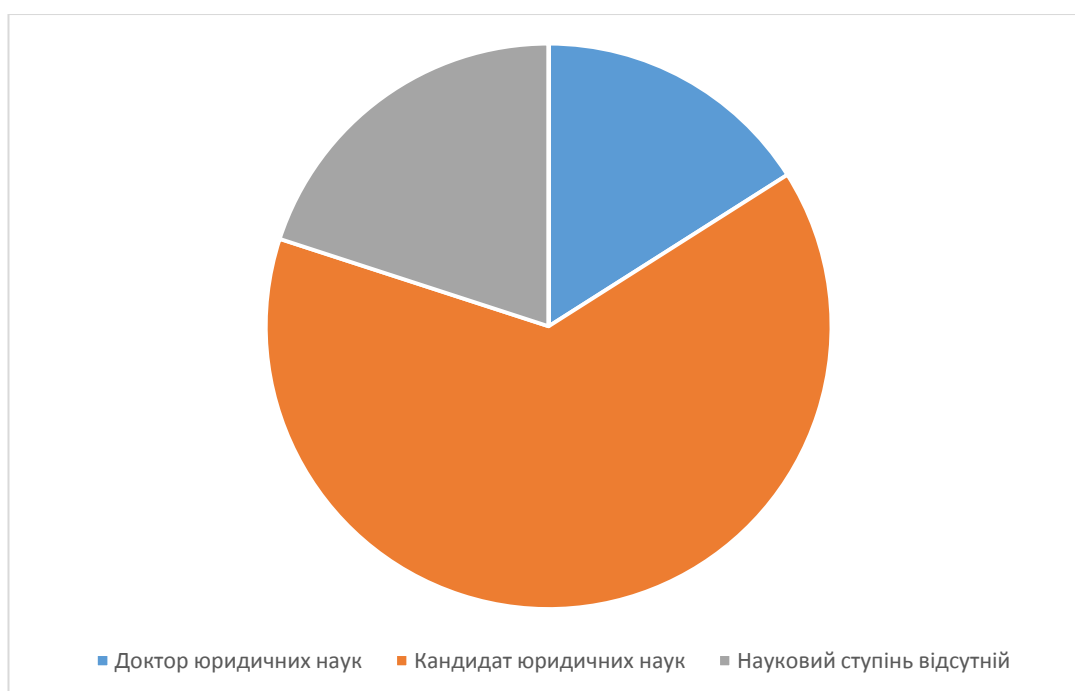

Рис. 16. Науковий ступінь викладачів юридичного факультету Національного університету «Чернігівська політехніка»

Слід відзначити також, що в НУ «Чернігівська політехніка» сприяють розвитку професійної та викладацької майстерності науково-педагогічних працівників, проводиться щорічне оцінювання, формується рейтинг викладачів та кафедр. Таким чином, заохочується самонавчання, підвищення кваліфікації, вдосконалення педагогічної та юридичної компетентності викладачів університету.

У звіті Національного агентства забезпечення якості вищої освіти (далі –

НАЗЯВО) наводяться рекомендації, спрямовані на вдосконалення освітньої програми та викладання, зокрема збільшення кількості бінарних лекцій за участі викладача ЗВО і представниками юридичної сфери, підготовка навчально-методичних та науково-практичних тематичних робіт спільно з юристами-практиками [17].

Враховуючи наявність багатьох можливостей для розвитку, формування професійних компетентностей у студентів, що навчаються за спеціальністю 081 «Право», здобувачі освіти вважають, що після закінчення університету стануть конкурентоспроможними фахівцями на ринку праці, хоча і відзначають про окремі аспекти освіти, які потребують вдосконаленню. Схвальні відгуки студенти залишали щодо організації практичної підготовки (годин і формату виробної та навчальної практики), знайомства з юристами-практиками під час навчання, надання низки можливостей (Рис. 17).

Після закінчення університету я вважаю, що стану конкурентоспроможним фахівцем на ринку праці

48 ответов

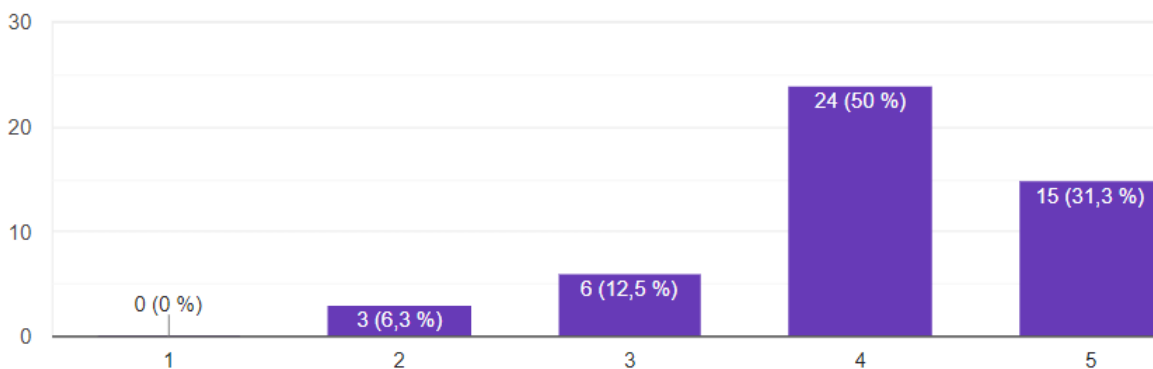

Рис. 17. Опитування здобувачів освіти Національного університету «Чернігівська політехніка» спеціальності 081 «Право»

На нашу думку, очікування і оцінка студентів є все-таки завищеними, адже аналізуючи в попередньому розділі відгуки стейкхолдерів юридичних спеціальностей Чернігівської області, вони одноголосно зазначали, що при прийомі на роботу випускника, великою проблемою постає відсутність повного набору у нього професійних компетентностей, здебільшого

практичних навичок, тому вдосконалення і діючої моделі навчання в НУ «Чернігівська політехніка» є необхідним. При акредитації освітніх програм НАЗЯВО вказало на недостатність висвітлення та формування окремих соціальних навичок, зокрема медіації, взаємодії і співпраці юристів з громадськістю та представниками ЗМІ, проведення судових прямих та перехресних допитів, юридичного письма тощо [17].

Позитивним фактом є наявність в приміщенні Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій НУ «Чернігівська політехніка» сучасних, обладнаних кабінетів, які б забезпечували практичну підготовку студентів, сприяли формуванню професійних компетентностей:

- обладнана криміналістична лабораторія, де здобувачі освіти опановують знання з криміналістики, практикують навички виявлення слідів правопорушення, зібрання доказів, вивчають види зброї, інших засобів вчинення правопорушення тощо;

- приміщення юридичної клініки, де студенти відточують вміння працювати з клієнтами, проводити інтерв'ювання та консультування, організувати своє робоче місце і тд;

- кабінет адвокатури, в якому наявні інформаційні стенди про історію адвокатури, схематичні зображення принципів адвокатури, комфортні умови для ведення переговорів, проведення судових дебатів на заняттях тощо;

- тренінговий зал, облаштований спеціально для заходів неформальної освіти, тренінгів, дозволяючи формувати у студентів «soft skills» під час навчання.

Ми вважаємо за доцільне також зробити кабінет судового процесу – імітаційну залу судових засідань, в якій майбутні юристи зможуть комфортно навчатися та формуватися як фахівець, проводити судові дебати, розуміти особливості судового процесу, практикувати участь в імітаційних ділових іграх у ролі адвоката, прокурора, судді тощо, закріплюючи знання прав та обов'язків сторін, вивчаючи порядок дій і стратегії, відточуючи свою мовну

та зовнішню майстерність.

Під час анкетування здобувачі вищої освіти розділилися в своїй думці щодо потреби реформування юридичної освіти, але більшість все-таки розділяє думку, що реформування зараз на часі і підготовка майбутніх правників потребує реальних змін. Існує необхідність у зміщенні вектору місії такої освіти на, перш за все, спрямованість на формування професійних компетентностей фахівця у галузі права (Рис. 18).

Реформування юридичної освіти наразі на часі і підготовка правників потребує реальних змін зі зміщенням вектору завдання такої освіти на формування професійних компетентностей

48 ответов

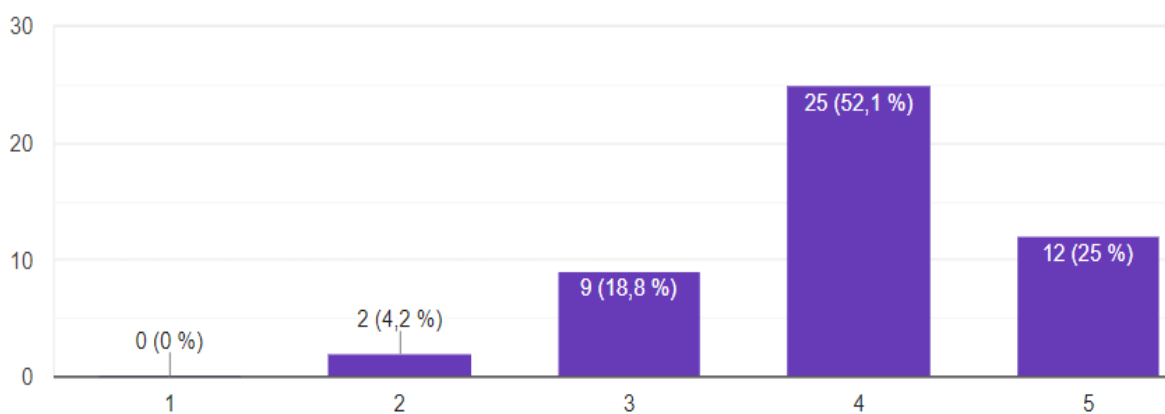

Рис. 18. Опитування здобувачів освіти Національного університету «Чернігівська політехніка» спеціальності 081 «Право»

Дійсно помітною є готовність студентів до змін у навчання, навіть при виникненні додаткових складнощів при отриманні диплому через підвищення вимог до професії, зокрема складання Єдиного фахового вступного випробування для вступу на магістерський рівень освіти, ведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту для отримання диплому магістра тощо. Зі свого боку, акцентуємо увагу на необхідність реформування, але поступове, покрокове ведення змін, тому що в даному випадку важливим є не «реформа заради реформи», а дійсна зміна ситуації та позитивний вплив на підвищення конкурентоспроможності та професійності

фахівців у галузі права.

Важливим кроком до вдосконалення якості юридичної освіти на локальному рівні, який робить НУ «Чернігівська політехніка» є поступове запровадження дуальної форми навчання. Наразі дуальна форма не передбачена освітніми програми, які наявні на юридичному факультеті, однак політика університету дає сподівання на те, що поступовий перехід до дуальної форми відбудеться найближчим часом. Затвердженим Положенням про порядок організації та проведення дуального навчання у Національного університеті «Чернігівська політехніка», передбачено дві моделі організації навчання в такому випадку:

1) упровадження освітніх програм та навчальних планів дуальної форми здобуття освіти, що базується на поєднанні в освітньому процесі теоретичної та практичної підготовки в обсягах: 60-70 % – теоретичні заняття в університеті; 30-40 % – професійно-практична підготовка на виробничих об'єктах (підприємствах, організаціях, установах);

2) упровадження елементів дуальної форми навчання за діючими освітніми програмами та навчальними планами (з укладанням договору про стажування здобувачів вищої освіти на підприємствах, в установах та організаціях. При цьому години між теоретичною та практичною складовою розподіляються по-різному залежно від особливостей навчання за спеціальністю) [40].

Таким чином, підготовка фахівців у галузі права в Національному університеті «Чернігівська політехніка» ґрунтується на компетентнісному підході, застосовується різні інструменти формування компетентностей під час навчання. Позитивним досвідом університету є використання інноваційних методів навчання, поєднання формальної освіти з неформальною на заняттях та поза аудиторіями, залучення студентів до роботи в юридичній клініці, підтримання високого рівня викладання дисциплін, запрошення юристів-практиків до викладання. В університеті створена потужна база для навчання, формування компетентностей,

становлення юриста-професіонала під час здобуття освіти. Імпонує активна позиція НУ «Чернігівська політехніка» у співпраці з стейкхолдерами, залучення нових представників юридичних професій до роботи, їх участь у процесі навчання здобувачів, забезпечення студентів базами практики та працевлаштування. Однак підтримуючи загальні тенденції реформування юридичної освіти, ми рекомендуємо звернути увагу на розширення можливостей впровадження сучасних підходів у навчання: проведення муткортів, навчання складанню документів, зокрема процесуальних, проведення дебатів, збільшенням годин практики.

3.2. Методичні рекомендації щодо формування компетентностей майбутніх правників в умовах реформування їх професійної підготовки

Найважливішою проблемою розвитку освіти наразі є забезпечення якості освіти, а саме формування під час здобуття вищої освіти професійних компетентностей майбутнього фахівця. Враховуючи важливість і надзвичайну відповідальність професії юриста, реформування юридичної освіти наразі є пріоритетним для держави. Випуск професійного та конкурентоспроможного фахівця у галузі права торкається інтересів всього суспільства, тому і підходи до реформування повинні бути виваженими, ґрунтовно проаналізованими, конкретними, дієвими.

У процесі нашого дослідження було здійснено аналіз низки досліджень вчених, розвитку та реального стану юридичної освіти, погляди кожної дотичної сторони: здобувача освіти, стейкхолдерів, адміністрації ЗВО, органів державної влади і вироблено загальні *методичні рекомендації щодо формування компетентностей майбутніх правників* в умовах їх професійної підготовки.

1. Перегляд освітніх програм правничих шкіл, формування моделі, спрямованої на забезпечення належної якості підготовки правника.

У сучасному динамічному, мінливому світі завдання вищої освіти полягає у формуванні комплексу компетентностей, які допоможуть фахівцю у своїй професійній діяльності бути гнучким, ситуаційноорієнтованим, адаптивним тощо. У зв'язку з цим, важливим є:

- переосмислення поставлених результатів навчання;
- введення нових дисциплін, які будуть мати більш практичне значення і будуть адаптовані під сучасні тенденції (наприклад, психологія, юридичний бізнес, юридичне письмо, медіація тощо), оновлення діючих дисциплін, оскільки більшість студентів помічають застарілість освітніх програм та неактуальність деяких дисциплін (Рис. 19);

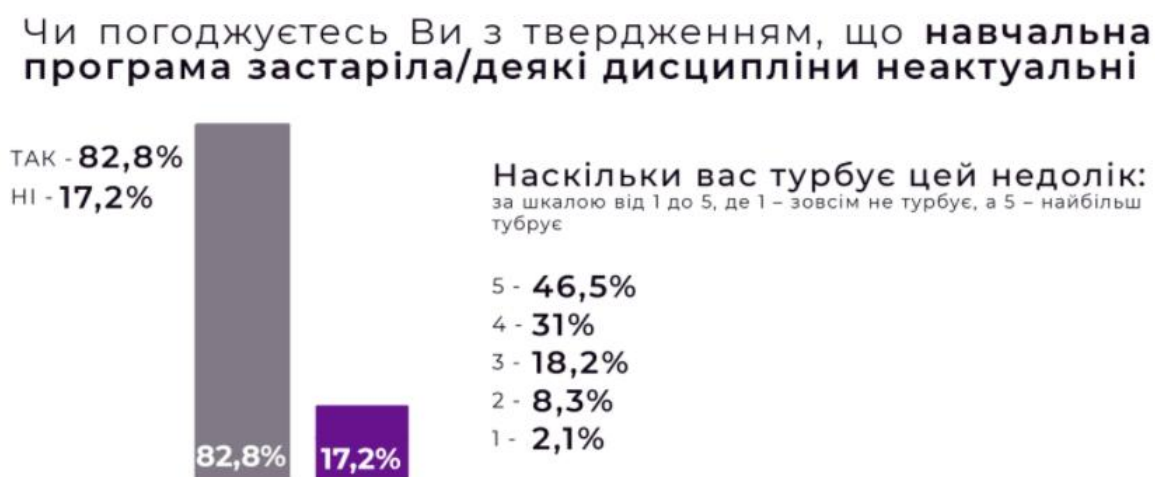

Рис. 19. Результати Всеукраїнського опитування студентів в рамках проекту «Реформа юридичної освіти від Ліги студентів АПУ за підтримки USAID

- приділення уваги вивченню англійської мови та інших офіційних мов Ради Європи;
- розвиток soft skills під час навчання: вміння працювати в команді, самоменеджмент, ораторське мистецтво, критичне мислення;
- створення можливостей для неформальної освіти, додаткового навчання, зарахування результатів такого навчання.

Однією з найважливіших проблем юридичної освіти, яка вже аналізувалася в нашому дослідженні, є недостатній рівень практичних

навичок юриста-випускника ЗВО. При влаштуванні на роботу студенти зіштовхуються з проблемою недостатньої професійно-практичної підготовки: маючи велику базу теоретичних знань, не вони завжди можуть ефективно застосовувати їх на практиці, в основному труднощі виникають у складанні процесуальних документів.

Стейкхолдери хочуть бачити на роботі компетентного молодого юриста, який з легкістю зможе працювати і виконувати доручення, а не витратити час на перенавчання правника-випускника, передачу досвіду. Це підкреслює необхідність перегляду освітньої програми і насичення її новими дисциплінами.

Всі стейкхолдери юридичного напрямку, одногolosно зазначають, що при прийомі на роботу юрист-випускник не може самостійно та досконало виконувати доручення по складанню і опрацюванню процесуальних документів, тому що не бачив їх зразки, не працював з ними, ніколи не складав.

Тому ми пропонуємо впровадити загальнообов'язкову дисципліну в освітню програму підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право» по складанню процесуальних документів (назва «Особливості складання процесуальних документів» або «Юридичне письмо»). Дана ідея була презентована та апробована на Всеукраїнському хакатоні з реформи юридичної освіти, а окремі ЗВО вже зацікавилися впровадженням концепції на локальному рівні. Так, за нашими рекомендаціями, були внесені зміни до освітньої програми підготовки правників в Національному університеті «Чернігівська політехніка», а саме – запроваджено дисципліну «Юридичне письмо».

Схожі предмети вже викладаються в деяких правничих школах України, однак ми наголошуємо за уніфікованому рішенні Міністерства освіти та науки України (надання рекомендацій ЗВО) по внесенню до освітніх програм кожної правничої школи загальнообов'язкової дисципліни «Особливості складання процесуальних документів». Серед опитуваних здобувачів освіти

(Анкета – Додаток Б) 100% респондентів підтримало ідею запровадження такої дисципліни в освітній процес (Рис. 20).

Для здобувача: Чи вважаєте ви, що впровадження такої загальнообов'язкової дисципліни є необхідністю наразі?

10 ответов

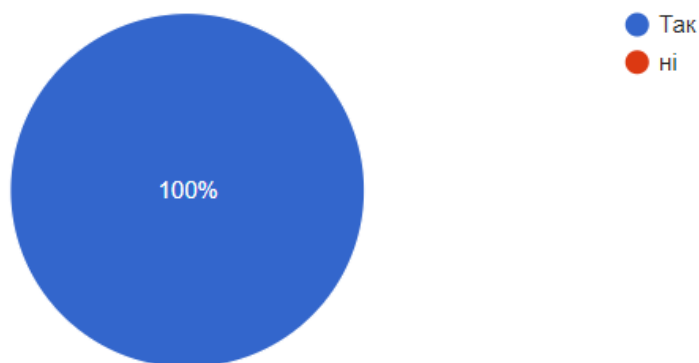

Рис. 20. Опитування студентів щодо запровадження в освітню програму 081 Право дисципліни «Особливості складання процесуальних документів»

Однак для викладання такої дисципліни і досягнення дійсно ефективного результату, в першу чергу, потрібно забезпечити якісне викладання.

При проведеному нами опитуванні викладачі одноголосно зазначили про необхідність запровадження такої дисципліни. Однак 60% викладачів зазначили, що мають достатню компетентність для викладання дисципліни, оскільки або працювали юристами-практиками раніше, або були дотичними до складання процесуальних документів в різних життєвих ситуаціях. Інші 40% зазначають про доречність створення бази знань, на яку б викладачі могли опиратися, черпати матеріали та онлайн-курс, де вони б підвищували свою професійність (Рис. 21). Викладачі зазначали, що необхідно чітко передбачити достатню кількість годин на цю дисципліну в навчальному плані та зробити її уніфікованою для всіх правничих шкіл.

Для викладачів: Чи вважаєте Ви, що маєте достатню компетентність викладати дану дисципліну?

10 ответов

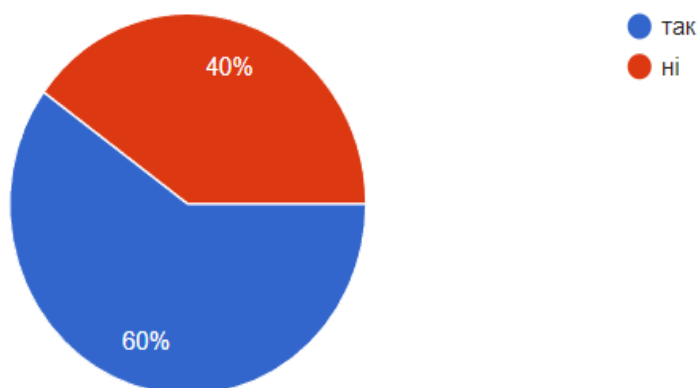

Рис. 21. Опитування викладачів щодо запровадження в освітню програму 081 Право дисципліни «Особливості складання процесуальних документів»

Враховуючи це, ми пропонуємо розробити:

1) Базу знань - електронний сайт, на якому будуть розміщені зразки документів, шаблони, основні матеріали від юристів-практиків, уніфіковані та постійно оновлюванні. Це дозволить забезпечити майже однаковий рівень викладання цієї дисципліни у всіх правничих школах України, не залежачи сильно від кваліфікації та рівня професійних компетентностей викладача, зацікавленості керівництва ЗВО чи розвитку юридичної практики в регіоні.

2) Онлайн-курс - короткий експрес-курс в онлайн режимі, записаний суддями, адвокатами, практикуючими юристами. Курс буде використаний і викладачами для підготовки до занять, і здобувачами при освоєнні дисципліни. Там будуть зібрані основні матеріали та лекції по дисципліни, які допоможуть ефективно засвоїти її.

3) Приклад силабусу навчальної дисципліни, який буде давати загальне уявлення про суть дисципліни, теми, модулі, які вивчатимуться (розроблений приклад силабусу – Додаток В).

У результаті маємо – орієнтованість навчання на формування компетентностей студентів-правників, практичну обізнаність студентів-випускників у процесуальних документах, роботі з ними, компетентних фахівців-випускників, задоволених роботодавців, які бажають брати молодих спеціалістів на роботу і працювати з ними.

2. Підвищення рівня викладання, забезпечення кваліфікованості науково-педагогічних працівників:

- забезпечення мотивації викладачів до роботи, зокрема гідними умовами праці;

- створення умов для безперервного професійного розвитку науково-педагогічних працівників, підвищення кваліфікації викладачів правничих шкіл, сприяння участі у програмах академічних обмінів, стажувань, постійно навчання педагогічним практикам, вдосконалення знання змін законодавства;

- забезпечення свободи наукових досліджень;

- складання рейтингів науково-педагогічних працівників та кафедр, на основі критеріїв, визначених вченою радою ЗВО. Це додаватиме мотивації до роботи і прагнення розвиватися, навчатися;

- залучення до викладання окремих дисциплін, проведення занять юристів-практиків. Практикуючі юристи можуть працювати на кафедрі за сумісництвом або запрошуватися до проведення бінарних занять, екскурсій тощо. Саме представники юридичної спільноти можуть якісно розширити знання, навички здобувачів вищої освіти, адже володіють актуальною юридичною інформацією, завжди переносять матеріал в площину практики, реальних життєвих ситуацій, вирішення конкретних кейсів юриста. Студенту надважливо бачити та розуміти юридичну професію з середини, формуючи цінності, принципи юриста та інші компетентності.

3. Впровадження інноваційних методів викладання:

Формування професійних компетентностей повинно відбуватися цікавими, актуальними, інноваційними методами викладання, які дають

змогу якнайширше заглибитися у матеріал заняття, зрозуміти застосування законодавчих норм на практиці тощо. Варто звернути увагу на наступне:

- включення до вивчення матеріалу заняття огляду рішень національних та міжнародних судів, зокрема практики Європейського суду з прав людини, Верховного суду. Це дає змогу студенту зрозуміти правозастосовний процес, сформуванню позицію захисту порушених прав, опрацьовувати юридичні документи – судові рішення;

- формування окремих компетентностей повинно відбуватися через сучасні методи навчання. Наприклад, *метод кейсів* варто широко використовувати при вивченні тем, проєктуючи норми закону на конкретні ситуації, кейси з життя, тим самим студенти розвиватимуть критичне мислення, вміння застосовувати положення нормативно-правових актів, аналізувати проблему, шукати шляхи вирішення. *Дебати* під час вивчення дискусійних тем або процесуальних галузей права формуватимуть у студентів ораторські здібності, вміння адаптуватися під ситуацію, влучно аргументувати позицію, апелювати нормами закону, відстоювати власну точку зору і тд. Важливим інструментом вивчення процесуальних галузей права є проведення ділових ігор – *імітаційного судового процесу*, де здобувачі будуть знайомитися з правам, обов'язками, роллю учасників судового процесу, розвивати вміння формувати свою думку, аргументувати, переконувати, вміло посилатися на норми закону. а криміналістики – інтерактивна лабораторія або зал розслідувань, де здобувачі вищої освіти безпосередньо на практиці закріплятимуть знання про пошук слідів правопорушення, виявлення, зняття відбитків, формування стратегії розслідування тощо. Неабияке значення відіграє і матеріально-технічна база, умови навчання, забезпечення всім необхідним для використання таких методів.

На нашу думку, серед вибіркових дисциплін або вкрапленням у існуючі навчальні предмети можуть бути *основи юридичного бізнесу*, оскільки більшість юристів прагнуть працювати у приватному секторі, тому важливо

бути обізнаним у базових питаннях бізнесу, формуванні команди, партнерських моделях юридичної фірми, маркетинг тощо; *медіація*, адже це новий інструмент вирішення спорів, який точно буде набирати популярності, а ринок праці потребуватиме спеціалістів з цих питань; *цифрова грамотність*, що включатиме вміння шукати інформацію, перевіряти її правдивість, працювати з електронними реєстрами та порталами державних послуг.

4. Практична підготовка юристів під час навчання повинна забезпечуватися на кожному етапі формування фахівця-юриста, включаючи сприйняття цінностей, принципів професії, вміння вирішувати професійні задачі, застосовувати норми права, що полягає у:

- сприянні розвитку юридичних клінік у вигляді окремих структурних підрозділів ЗВО та впровадження в освітній процес курсів з юридичної клінічної практики. Клініки дають неоціненний досвід для студента у роботі з клієнтами, вирішення юридичної проблеми, аналізу нормативної бази питання, пошуку оптимального рішення у ситуації тощо;

- сприяння участі здобувачів вищої юридичної освіти в навчальних стажуваннях в органах державної влади, судах, в органах нотаріату, прокуратури, адвокатури та інших юридичних особах публічного і приватного права і в рамках загальноуніверситетської практики, і поза нею: організація конкурсів стажування, участь у відборах на стажування, екскурсії, нетворкінги, знайомства з представниками юридичної сфери. Навчальна та виробнича практики повинні бути збільшені по кількості кредитів ЄКТС і на керівників практики від ЗВО варто покладати обов'язок чіткого контролю за проходженням та результатами практики, відповідності роботи практиканта меті практики, адже на сьогоднішній день далеко не всі правничі школи забезпечують належний рівень результатів практики після її проходження (Рис. 22).

Виробнича практика, яку я проходив(ла), була добре організованою моєю правничою школою

Рис. 22. Результати Всеукраїнського опитування студентів в рамках проєкту «Реформа юридичної освіти від Ліги студентів АПУ за підтримки USAID

- сприяння та всебічна підтримка участі здобувачів вищої освіти в турнірах поза межами ЗВО: муткорти, інтелектуальні змагання, брейн-ринги, конкурси наукових робіт, есе тощо.

Отже, опираючись на результати власного емпіричного дослідження серед різних фокус-груп, на науково-педагогічну літературу, законодавчу базу, концепції реформування юридичної освіти, досвід українських та зарубіжних освітян, ЗВО та організацій, ми розробили методичні рекомендації щодо формування компетентностей майбутніх правників в умовах реформування їх професійної підготовки. Рекомендації об'єднанні у 4 блоки, що висвітлюють вирішення основних проблем підготовки фахівців у галузі права та включають: перегляд освітніх програм, «осучаснення» дисциплін, що викладаються та переосмислення поставлених результатів навчання; підвищення рівня викладання, забезпечення високої кваліфікованості викладачів; впровадження інноваційних методів викладання; перегляд діючої моделі практичної підготовки юристів.

Висновки до третього розділу

На основі проведеного нами емпіричного дослідження формування компетентностей майбутніх правників в умовах реформування їх професійної підготовки було досягнуто висновків стосовно основних проблем, які потребують вирішення та сформовано перелік рекомендацій, які здатні вдосконалити діючу модель вищої юридичної освіти.

Проаналізувавши досвід Національного університету «Чернігівська політехніка» у підготовці студентів за спеціальністю 081 «Право», було виявлено як позитивні аспекти побудови моделі підготовки юристів, так і питання, що потребують осучаснення, вдосконалення. У складі університету діє юридичний факультет, який забезпечує фахову підготовку правників. Навчання ґрунтується на компетентнісному підході і студенти загалом задоволені рівнем компетентностей, які вони отримують під час навчання. Особливу роль у практичній підготовці правників відіграє юридична клініка, що діє на базі університету і сприяє розвитку вміння працювати з реальними клієнтами, надавати консультації, складати документи, опрацьовувати законодавчу базу. Університет активно співпрацює зі стейкхолдерами, залучаючи їх як до формування освітніх програм, так і в якості викладачів, гостей занять тощо. Основними рекомендаціями до підготовки правників при реалізації компетентнісного підходу навчання від нас є збільшення співпраці з юристами-практиками, оновлення навчальних дисциплін та вдосконалення методів викладання, зокрема більше застосовуючи інтерактивні, інноваційні прийоми (кейс-метод, муткорті, дебати, медіація), поступове впровадження дуальної освіти.

На основі загального аналізу професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права, ми сформуваємо перелік методичних рекомендацій, які можуть бути використані як в окремому університеті на локальному рівні, так і для органів державної влади, що формують політику у сфері освіти при

виробленні, доопрацюванні стратегічних документів реформи юридичної освіти. До них відносяться:

1) перегляд освітніх програм, ведення нових сучасних дисциплін, зокрема дисципліни «Юридичне письмо» або «Особливості складання процесуальних документів», розвиток soft skills під час навчання, переосмислення очікуваних результатів навчання

2) підвищення рівня викладання шляхом мотивації, заохочення науково-педагогічних працівників, вдосконалення їх компетентностей, залучення до викладання більшої кількості юристів-практиків

3) впровадження інноваційних методів викладання та вдосконалення моделі практичної підготовки юристів.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження ми досягли таких результатів та дійшли до наступних висновків:

Визначено теоретичні засади формування компетентностей майбутніх фахівців у галузі права.

На сьогоднішній день освітня галузь в пошуках оптимальної та якомога ефективнішої моделі навчання. Пріоритетом для вищої освіти стає введення компетентнісного підходу, за яким ключовим завдання освіти стає формування низки компетентностей фахівця – загальних, спеціальних, інтегрованих. Зміст поняття «компетентність» досліджувалося низкою науковців, визначалося міжнародною спільнотою, Законом України «Про освіту» та «Про вищу освіту».

Ми пропонуємо розглядати поняття «компетентність» як сукупність знань, умінь, навичок, цінностей, поглядів, способів мислення, *hard* і *soft skills*, здобутих особою в процесі здобуття вищої освіти та здатність застосовувати їх в професійній діяльності, розвивати та вдосконалювати їх. Поняття «компетентність» є тотожним до поняття «результати навчання», чим безпосередньо підкреслюється, що формування, засвоєння, розвиток професійних компетентностей фахівця має бути пріоритетним у навчанні та при випуску фахівця певної галузі.

Для підготовки фахівця будь-якої галузі важливим є засвоєння окремих видів компетентності, серед яких ми виділяємо професійну, соціально-комунікативну, ситуаційну, інтелектуальну, варіативну, внутрішньо-організаційну, розвивальну.

Формування компетентностей у процесі навчання є надзвичайно важливим і при підготовці майбутніх правників, адже специфіка професії вимагає великої відповідальності, низки знань, навичок, вміння застосовувати їх в конкретних ситуаціях, швидко діяти та приймати рішення тощо.

Структура професійної компетентності випускника вищої освіти за юридичним фахом складається з інтегральної, загальних та спеціальних компетентностей. Загальні компетентності включають в себе базові знання, вміння, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти: soft skills, цінності, знання мов, складові організаційної культури особистості.

Спеціальні компетентності майбутнього фахівця у галузі права спрямовані на засвоєння знань та навичок з предметної області юридичної науки, глибинне знання та розуміння національних та міжнародних галузей права, здатність застосовувати здобуті знання на практиці (при консультуванні, захисті клієнта, складанні документів тощо).

Інтегральна компетентність лежить на межі загальної та спеціальної компетентності та відображає загальну картину сукупності компетентностей, якими має володіти фахівець у галузі права, від загальної обізнаності у питанні до здатності вирішувати професійні задачі.

Ми пропонуємо внести такі зміни до Стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право»:

- доповнити класифікацію складових частин компетентності блоком «цінності», оскільки для формування професіонала в галузі права, окрім юридичних знань і умінь, важливо бути юристом на ціннісному рівні: усвідомлювати роль своєї професії, бути принциповим у відстоюванні верховенства права і законності, проявляти професійну етику та культуру. У процесі навчання в закладі вищої освіти такі цінності мають бути сформовані;

- серед переліку результатів навчання (сформованих компетентностей), окремо виділити групу «організаційна культура фахівця», до якої віднести вміння працювати в команді, брати на себе відповідальність, адаптуватися до навколишніх змін та ситуацій, організувати свій час та простір, вміння керувати проектами та колективами;

- у переліку компетентностей закріпити блок «інформаційна та цифрова грамотність», до якого будуть віднесені: вміння знаходити, обробляти

інформацію, працювати з першоджерелами; медіаграмотність; вміння працювати з базами даних, статистичними відомостями, реєстрами, електронними порталами; вміння користуватися комп'ютерними програмами та інше.

При цьому, враховуючи виклики сучасності, нові тенденції, перелік і зміст зазначених компетентностей повинен розширюватися, змінюватися.

Охарактеризовано особливості реформування професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права в Україні та світі.

Проаналізувавши досвід професійної підготовки майбутніх юристів у зарубіжних країнах, прослідковується тенденція та дієві кроки до впровадження якісного, компетентнісноорієнтованого навчання у закладах вищої освіти. Передовий досвід деяких країн може бути доречно використаний при реформуванні юридичної освіти в Україні.

Корисним кейсом для вітчизняної освіти може стати досвід Канади в контексті умов вступу до правничих шкіл: введення додаткового вступного випробування, що складається із завдань, які визначають здатність розуміння загальних правових постулатів, вміння робити логічні висновки, критично мислити, розуміти суть професії.

Велику увагу при підготовці юристів у США приділяється вмінню складати документи (договірні, процесуальні тощо), викладати свої думки на папері, обґрунтовувати думку, чого безумовно не вистачає наразі в наших правничих школах. Німецька модель підготовки фахівця у галузі права дає змогу при семестровому, річному, підсумковому оцінюванні студента, з'ясувати саме рівень сформованих компетентностей, адже замість заліків та екзаменів студенти виконують проєктну роботу з вирішення юридичних кейсів, імітації судового процесу тощо.

У більшості країн світу великий акцент навчання ставиться на зв'язок освіти та практики, використання на заняттях прикладів із практики, залучення студентів до судових дебатів, відвідання судових засідань, проведення муткортів, роботі юридичних клінік тощо.

Реформування юридичної освіти в Україні є на часі і потребує системного, послідовного підходу до вирішення існуючих проблем. Враховуючи останні тенденції реформи, зокрема проаналізувавши її програмний документ – Концепцію розвитку юридичної освіти в Україні, ми акцентуємо увагу на основних складових реформи та надаємо такі пропозиції:

- реформування має бути спрямоване на досягнення його мети – формування професійних компетентностей студентів-правників у процесі навчання, здійснюватися відповідно до поставлених цілей, послідовними кроками на всіх ланках;

- доповнення умов вступу для абітурієнтів юридичних спеціальностей тестом з основ правничих компетентностей, дозволить встановити «фільтр» для набору найбільш здібних, мотивованих та спроможних майбутніх студентів-юристів, адже за допомогою тесту буде змога перевірити здатність аналітичного мислення, критичні здібності, логіку та загальне розуміння цінностей і суті професії;

- заочна форма навчання не може бути відмінена, однак повинна бути переглянута на предмет збільшення кількості годин навчання, практичної підготовки, перегляну навчальних планів для забезпечення ефективності навчання на такій формі, або надання альтернативного варіанту – дистанційної форми навчання;

- введення наскрізної магістратури наразі не є доречним, адже двоступенева форма навчання, передбачена Болонською декларацією, забезпечує краще формування компетентностей: на бакалавраті – загальних, базових професійних, на магістратурі – спеціально професійних, наукових;

- пріоритетним питанням у вдосконаленні юридичної освіти повинно бути забезпечення належного рівня викладання: забезпечення матеріальної, наукової зацікавленості викладачів, постійне підвищення їх компетентностей, залучення до викладання юристів-практиків, використання інноваційних методів та форм навчання;

- велика увагу у процесі навчання має приділятися практичній підготовці студентів, зокрема через роботу в юридичних клініках при факультетах, участі студентів у навчальних судових засіданнях, турнірах із судових дебатів, стажуваннях в органах державної влади, нотаріату, прокуратури, адвокатури судах та інших юридичних особах публічного і приватного права.

Однак всі зміни повинні впроваджуватися на основі виваженого аналізу, глибинного дослідження проблем, обговорення з громадськістю, врахування точок зору кожної сторони.

Проведено емпіричне дослідження формування компетентностей майбутніх правників в умовах реформування їх професійної підготовки.

На основі проведеного нами дослідження були визначені основні проблеми та сформовано перелік рекомендацій для їх вирішення. В процесі аналізу підготовки студентів спеціальності 081 Право в Національному університеті «Чернігівська політехніка» було виявлено позитивні аспекти, спрямовані на формування компетентностей фахівців у галузі права:

- високий рівень компетентності викладачів, залучення до викладання практикуючих юристів;

- потужна співпраця з стейкхолдерами в процесі навчання, підготовки освітніх програм, оцінювання студентів тощо;

- залучення студентів до роботи в юридичній клініці, що діє на базі університету і сприяє розвитку вміння працювати з реальними клієнтами, надавати консультації, складати документи, опрацьовувати законодавчу базу;

- використання на заняттях інтерактивних методів навчання для формування професійних компетентностей, зокрема проведення судових дебатів, зустрічей з представниками юридичних професій, екскурсії тощо;

Натомість були виявлені певні недоліки у підготовці майбутніх юристів університетом та надано рекомендації для їх усунення, подальшого вдосконалення впровадження компетентнісного підходу в навчанні.

Серед них – збільшення різносторонньої співпраці з юристами-практиками (проведення бінарних лекцій, підготовка навчально-методичних матеріалів спільно з практикуючими юристами, організація стажувань тощо), оновлення навчальних дисциплін та вдосконалення методів викладання, зокрема більше застосовуючи інтерактивні, інноваційні прийоми (кейс-метод, муткорти, дебати, медіація, імітаційні розслідування і тд.), звернення уваги на формування компетентності юридичного письма та виступів на судових дебатах, можливе розширення матеріально-технічної бази – створення кабінету судового процесу для відточення відповідних вмінь студентів через ділову гру, поступове впровадження дуальної освіти.

Розроблено методичні рекомендації щодо формування компетентностей майбутніх правників в умовах реформування освіти.

На основі комплексного аналізу професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права в Україні, ми сформуваємо перелік методичних рекомендацій щодо вдосконалення юридичної освіти в Україні:

1) перегляд освітніх програм, формування моделі навчання, що спрямована на забезпечення належної компетентнісної підготовки правника. Це може бути здійснено шляхом:

- ведення нових обов'язкових сучасних дисциплін, зокрема дисципліни «Юридичне письмо» або «Особливості складання процесуальних документів», які формуватимуть вміння опрацьовувати, аналізувати, складати документи (договори, процесуальні заяви тощо);

- ведення нових вибіркового дисциплін, які будуть актуальними та необхідними для формування практичних компетентностей в умовах сьогодення – «Психологія», «Основи юридичного бізнесу», «Медіація» тощо;

- оновлення навчальних програм дисциплін з урахуванням останніх змін законодавства, тенденцій, актуальності інформації;

- приділення уваги вивченню англійської мови та інших офіційних мов Ради Європи;

- розвиток soft skills під час навчання: вміння працювати в команді, самоменеджмент, ораторське мистецтво, критичне мислення;

- створення можливостей для неформальної освіти, додаткового навчання, зарахування результатів такого навчання.

2) підвищення рівня викладання шляхом мотивації, заохочення науково-педагогічних працівників, вдосконалення їх компетентностей, залучення до викладання більшої кількості юристів-практиків:

- створення умов для безперервного професійного розвитку науково-педагогічних працівників, підвищення кваліфікації викладачів правничих шкіл, сприяння участі у програмах академічних обмінів, стажувань, постійно навчання педагогічним практикам, вдосконалення знання змін законодавства;

- складання рейтингів науково-педагогічних працівників та кафедр, на основі критеріїв, визначених вченою радою ЗВО;

- залучення до викладання окремих дисциплін, проведення занять юристів-практиків;

- забезпечення мотивації викладачів до роботи, зокрема гідними умовами праці.

3) впровадження інноваційних методів викладання та вдосконалення моделі практичної підготовки юристів:

- включення до вивчення матеріалу заняття огляду рішень національних та міжнародних судів, зокрема практики Європейського суду з прав людини, Верховного суду;

- формування окремих компетентностей повинно відбуватися через сучасні методи навчання (метод кейсів, дебати, судові процеси, ділові ігри, інтерактивні розслідування і тд);

- сприянні розвитку юридичних клінік у вигляді окремих структурних підрозділів ЗВО та впровадження в освітній процес курсів з юридичної клінічної практики;

- сприяння участі здобувачів вищої юридичної освіти в навчальних стажуваннях в органах державної влади, судах, в органах нотаріату,

прокуратури, адвокатури та інших юридичних особах публічного і приватного права і в рамках загальноуніверситетської практики, і поза нею: організація конкурсів стажування, участь у відборах на стажування, екскурсії, нетворкінги, знайомства з представниками юридичної сфери.

Отримані результати дослідження мають теоретичне та практичне значення, можуть бути використані як в окремому університеті на локальному рівні для вдосконалення компетентнісного підходу в навчанні, так і для органів державної влади, що формують політику у сфері освіти при виробленні, доопрацюванні стратегічних документів реформи юридичної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналіз досвіду регулювання та стану юридичної освіти та науки в окремих європейських країнах. Проект «Справедливе правосуддя» USAID. 2018 рік. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/FAIR_Report_Legal_Education_in_Europe_UKR1.pdf.
2. Балабанова Л.В., Сардак О.В. Управління персоналом: підручник. Київ: Центр учбової літератури. 2011. 468 с. URL: https://econom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/07/Upravl_personalom_Balabanova2011.pdf.
3. Бігун В.С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. К.: Видавнича організація «Юстиніан». 2006. 272 с.
4. Білічак О.А. Реформа юридичної освіти в Україні: проблеми і виклики. Освітня аналітика України. *Вища освіта*. 2019. № 3 (7). URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/5_Bilichak_37-2019_57_68.pdf.
5. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной парадигме. *Педагогика*. 2003. № 10. С. 7–13.
6. Веретенко Т. Г. Формування компетентностей майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2012. Випуск 104. С. 60-62.
7. Вознюк О., Дубасенюк О. Сучасні наукові підходи як методологічні засади компетентнісного підходу в освіті. *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід*: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 11–18.
8. Вступна кампанія 2021: топ-10 спеціальностей та університетів серед вступників. Суспільне: новини. URL: <https://suspilne.media/156381-vstupna-kampania-2021-top-10-specialnostej-ta-universitetiv-sered-vstupnikov/>.

9. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2 (63). С. 51–60.
10. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. № 3. 2008. С. 23–30.
11. Головань М. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців фінансового профілю в умовах європейської кредитно-трансферної системи. *Нова педагогічна думка*. №1. 2012. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/57287/6/Holovan_Formuvannia_profesiinoi_kompetentnosti.pdf;jsessionid=AA669192717258CA6D0C629ECA9163EC.
12. Грінберг Л.Ф. Професійна компетентність: єдність змісту і технологій підготовки кадрів. *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja; doświadczenie*. №1. С. 62–66.
13. Децюк Т.М. Формування професійних компетенцій здобувачів вищої освіти в позааудиторній роботі університету: теорія та практика: монографія. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2020. 228 с.
14. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 1 липня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
15. Закон України «Про державну службу» № 889-VIII від 10 грудня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
16. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
17. Звіт «Про результати акредитаційної експертизи освітньої програми 5984 Кримінальна юстиція (Суд. Прокуратура. Адвокатура) спеціальності 081». Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти від 14.04.2020-16.04.2020 р. URL: <https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2021/04/zvit-081bak.pdf>.

18. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Издательский центр «Академия», 2013. 416 с.
19. Зошій І.В. Проблеми формування загальних та професійних компетенцій студентів у навчально-професійній діяльності. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 538–542.
20. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
21. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти : науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти: монографія. Дрогобич : Коло, 2007. 374 с.
22. Ключові освітні компетентності. Osvita.ua – інформаційний портал. URL: <https://ru.osvita.ua/school/method/2340/>.
23. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики): монографія. / Н. М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина та ін., під заг. ред. О.В.Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
24. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти (Додаток 1 до наказу Міністерства освіти України від 31.07.1998 р. № 285 зі змінами та доповненнями). *Вища освіта: Інформаційний вісник*. 2003. № 10. С. 5–82.
25. Концепція розвитку юридичної освіти: проєкт. Комітет з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради України. Офіційний сайт. URL: <http://kno.rada.gov.ua/print/75465.html>.
26. Кубенко І. М. Що таке компетентність і як її розуміють в освіті. Теорія та методика управління освітою (Додаток до електронного журналу). 2010. № 1. URL: <http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/1.../kubenko.pdf>.
27. Леонтян М.А. Поняття «компетенція» і «компетентність» у теорії освіти. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім.*

П. Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Педагогіка. Т. 188. Вип. 176. 2012. С. 73-75.

28. Локшина О. Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу. *Шлях освіти*. 2007. № 1. С. 16–21.

29. Матвіїшин Н.І. Досвід зарубіжних країн у формуванні правового мислення студентів-юристів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. URL: <http://www.apdp.in.ua/v41/39.pdf>.

30. Мельник Н. Феномен «професійна компетентність» в українській та європейській педагогічній теорії. *Професійний процес: теорія і практика* (Серія: Педагогіка). №4 (59), 2017. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/259518.pdf>.

31. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 01 червня 2017 року № 600. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/proekty%20standartiv%20vishcha%20osvita/1648.pdf>.

32. Настільна книга педагога / упоряд. : В. М. Андрєєва, В. В. Гигораш. Харків: Основа, 2006. 352 с.

33. Національний університет «Чернігівська політехніка». Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний_університет_«Чернігівська_політехніка».

34. Носков В. І. Компетентність як складова підготовки фахівців у гуманітарному вищому навчальному закладі. *Соціальна психологія*. 2006. № 5. С. 110–121.

35. Оприлюднено обсяги державного замовлення на 2021 рік. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/oprilyudneno-obsyagi-derzhavnogo-zamovlennya-na-2021-rik>.

36. Оприлюднено рейтинг вишів «ТОП-200 Україна 2021». Osvita.ua – інформаційний портал. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/82821/>.

37. Парпан У. Реформування юридичної освіти: зарубіжний досвід та українські реалії. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 320–327. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13052/320-327.pdf>.

38. Петрошук А. Досвід юридичної освіти в Польщі. *Юридична газета*. 2003. № 7. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/41736?locale=pl>.

39. Подцерковний О.П. Зауваження та пропозиції до проекту концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Координата – платформа стратегічної та законотворчої аналітики. URL: <https://coordynata.com.ua/zauvazenna-ta-propozicii-do-proektu-koncepcii-vidoskonalenna-pravnicoi-uridicnoi-osviti-dla-fahovoi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskih-standartiv-visoi-osviti-ta-pravnicoi-profesii>.

40. Положення про порядок організації та проведення дуального навчання в Національному університеті «Чернігівська політехніка». Затверджено Вченою радою Національного університету «Чернігівська політехніка» від 31 серпня 2020 р., протокол № 6. URL: <https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2021/03/p-dual.pdf>.

41. Полякова О.М. Формування творчої активності майбутніх учителів у процесі розв’язання педагогічних задач: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Х., 1999. URL: <http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/130001polyakova.pdf>.

42. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освітиб Наказ Міністерства освіти і науки України № 1379 від 12 грудня 2018 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-081-pravo-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti>.

43. Результати опитування студентів щодо якості юридичної освіти. Реформа юридичної освіти. Ліги студентів Асоціації правників України. URL: <https://legedreform.wixsite.com/reform/rezulytatu-opituvannya?fbclid=IwAR1suZIIYfNpJfTMUQgnXLIPxUWgPxFba8UjWebHcKqOHNYNH4Oef-x1Svs>.

44. Рижиков В.С. Зміст та складові професійної підготовки майбутніх юристів відповідно професіограми. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки.* № 2. 2011. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Npmapn_2015_44_5.

45. Рівні вищої освіти та наукові ступені. Міністерство освіти і науки України (Офіційний сайт). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rivni-vishoyi-osviti-ta-naukovi-stupeni>.

46. Розподіл учасників вступних випробувань 2020 року, які подавали поріг «склав/не склав» з блоку «Право». Український центр оцінювання якості освіти. URL: <https://testportal.gov.ua/statystychni-dani-yevi-yefvv-2020-roku/>.

47. Савченко В. А. Про співвідношення понять «компетентність», «компетенція» та «професійна придатність». *Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Спец. вип. : у 3 т. Соціально-трудові відносини: теорія і практика.* К.: КНЕУ, 2010. Т. 2. С. 314–322.

48. Сайт пошуку роботи №1 в Україні – work.ua. URL: <https://www.work.ua>.

49. Світовий Економічний Форум назвав топ-10 навичок майбутнього. Освіторія – інформаційний ресурс. URL: <https://osvitoria.media/news/svitoviy-ekonomichnyj-forum-nazvav-top-10-navychok-majbutnogo/>.

50. Сім міфів про Концепцію розвитку юридичної освіти. Democracy justice reforms – інформаційний ресурс. URL: <https://dejure.foundation/library/7-mifiv-kontseptsii-rozvytku-pravnychoi-osvity>.

51. Словник української мови : академічний тлумачний словник : в 11 томах. Том 4. 1973. URL: <http://sum.in.ua/p/4/250/2>.

52. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua>.

53. Столярчук Л.Б. Професійна підготовка бакалаврів у галузі права в університетах Канади. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Львів, 2019. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1818/dysertaciya-stolyarchuk-lesia-bogdanivny.pdf>.

54. Стратегія розвитку Національного університету «Чернігівська політехніка» на 2021-2027 роки. Затверджено Вченою радою Національного університету «Чернігівська політехніка» 31 серпня 2020 р. протокол № 6. URL: <https://stu.cn.ua/wp-content/uploads/2021/03/strategia-roz.pdf>.

55. Толстоухова С. В. Перспективи вдосконалення змісту підготовки фахівців із соціальної роботи. Соціальна робота в Україні : теорія і практика. № 1/2. 2010. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова. С. 91–98.

56. Тополь О. В. Професійне становлення фахівця із соціальної роботи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія : «Педагогічні науки». Вип. 84. Чернігів, 2010. С. 122–125.

57. Тормасин С.И., Пучков Н.П. Организационно-методические проблемы интеграции компетенций. *Университет им. В.И. Вернадского*. 2012. № 1 (37). URL: <http://vernadsky.tstu.ru/pdf/2012/01/22.pdf>.

58. Франчук Т. Й. ВНЗ як суб'єкт інтеграції теорії і практики компетентнісної професійної освіти: проблеми та перспективи. *Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика організації*: матеріали методологічного семінару 3 квітня 2014 року м. Київ, ч.2, Нац.

акад. пед. наук України 2014 р. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. С. 5-11.

59. Юридична клініка «Adiutorium». Юридичний факультет Національного університету «Чернігівська політехніка» – офіційний сайт. URL: <https://faculty-law-polytec.stu.cn.ua/yurydychna-klinika-adiutorium/>.

60. Юрій Барабаш. Аналіз проекту Концепції реформування юридичної освіти в Україні. Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» USAID. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/NJ_Y.Barabash_Report-on-Draft-LER-Concept-Paper-and-Recommendations-for-Improvement_May-22_2017.pdf.

61. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки НаУКМА* : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2007. Том 71. С. 3–7.

62. Якою буде юридична освіта в Україні? Прямий ефір. Ліга студентів Асоціації правників України – офіційний ютуб-канал. URL: https://www.youtube.com/watch?v=tXuqPSE1K1U&ab_channel=ЛігастудентівАПУ.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитування здобувачів вищої освіти щодо інструментів формування професійних компетентностей при підготовці юристів

На кожне наведене судження позначте відповідь від 1 до 5, враховуючи наскільки ви погоджуєтеся / не погоджуєтеся з твердженням.

1 - не погоджують взагалі

5 - повністю погоджуюся

1. Під час навчання я отримую все необхідне, щоб сформуватися як фахівець у галузі права.

Оберіть від 1 до 5

2. Університет дає багато можливостей для неформальної освіти.

Оберіть від 1 до 5

3. Юридична клініка відіграє важливу роль у навчанні юристів та дає гарну базу професійних практичних навичок.

Оберіть від 1 до 5

4. Викладачі мають достатній рівень знань та практичних умінь, якими діляться зі студентами

Оберіть від 1 до 5

5. Реформування юридичної освіти наразі на часі і підготовка правників потребує реальних змін зі зміщенням вектору завдання такої освіти на формування професійних компетентностей.

Оберіть від 1 до 5

6. Після закінчення університету я вважаю, що стану конкурентоспроможним фахівцем на ринку праці.

Оберіть від 1 до 5

Додаток Б

*Анкетування щодо ідей реформування юридичної освіти
(доцільність запровадження дисципліни «Особливості складання
процесуальних документів»)*

1. Виберіть із запропонованих варіантів, до якої фокус-групи ви відноситеся.

- здобувач вищої освіти
- викладач
- керівник ЗВО або юридичного факультету
- роботодавець

2. Місце роботи/навчання: _____.

Для здобувача вищої освіти:

3. Чи вважаєте ви, що впровадження загальнообов'язкової дисципліни «Особливості складання процесуальних документів» є необхідністю наразі?

Так

Ні

4. Чи є у вашому ЗВО викладачі належної компетентності, які б могли якісно читати дану дисципліну?

Так

Ні

5. Надання таких практичних знань зі складання процесуальних документів повинно лежати на плечах неформальної освіти чи вже таки ЗВО?

- формальна освіта в рамках підготовки у ЗВО
- неформальна освіта

Для викладачів ЗВО:

6. Чи готові ви долучитися до викладання дисципліни «Особливості складання процесуальних документів»?

Так

Ні

7. Чи вважаєте ви, що маєте достатню компетентність викладати дисципліну «Особливості складання процесуальних документів»?

Так

Ні

Для керівництва ЗВО або юридичних факультетів:

8. Чи покращиться рівень практичних знань студентів після включення до освітньої програми дисципліни «Особливості написання процесуальних документів»? Чи потрібна така дисципліна?

Так

Ні

9. Чи зацікавлять такі зміни роботодавців для подальшої плідної співпраці в ЗВО?

Так

Ні

10. Чи відчутна проблема недостатності рівня практичних знань випускника-юриста на практиці при прийомі на роботу?

Так

Ні

11. Чи повинні займатися ЗВО питанням навчання складанню процесуальних документів студентів чи це знання, які отримуються і відточуються на роботі?

- в ЗВО

- на роботі

12. Чи готові ви долучитися і співпрацювати з ЗВО та здобувачами при реалізації даної ідеї?

Так

Ні

13. Ви хочете бачити при прийомі на роботу вже сформованого випускника з усім багажем знань і навичок чи віддається перевагу навчання на роботі під особливості, специфіку робочих повноважень?

- прийом на роботу вже сформованого фахівця

- навчання на роботі.

Додаток В

Проект силябусу дисципліни «Особливості складання процесуальних документів»

СИЛАБУС навчального курсу «ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ»

Галузь знань – 08 Право
Спеціальність – 081 Право
Освітній ступінь – бакалавр (наскрізний магістр)
Форма навчання – денна
Форма підсумкового контролю – залік

1. Анотація курсу.

«Особливості складання процесуальних документів» є обов'язковою дисципліною. У результаті її вивчення у студентів мають бути сформовані такі компетентності: вироблення навичок самостійного аналізу норм процесуальних галузей права; оволодіння методикою застосування теоретичних знань і положень кримінального процесуального, цивільного процесуального, адміністративного процесуального, господарського процесуального закону при вирішенні практичних ситуацій; здобуття навичок складання основних процесуальних документів.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Загальні положення про особливості складання процесуальних документів.
2. Складання процесуальних документів на різних стадіях цивільного, господарського, адміністративного судочинства.
3. Складання процесуальних документів на різних стадіях кримінального судочинства.

2. Передреквізити курсу.

Для освоєння змісту навчального курсу необхідно засвоїти навчальні дисципліни «Теорія держави і права», «Кримінальне процесуальне право», «Цивільне процесуальне право», «Адміністративне процесуальне право», «Господарське процесуальне право».

3. Мета та завдання навчальної дисципліни.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Особливості складання процесуальних документів» є набуття та закріплення базових знань щодо правил та порядку складання процесуальних документів. Мета включає в себе три діалектично пов'язані між собою аспекти:

а) науково-юридичний аспект мети полягає в тому, щоб по закінченню навчання майбутній юрист мав достатній рівень юридичних знань як про загальні вимоги до форми та змісту основних типів процесуальних документів, так і про правила, особливості складання конкретних процесуальних документів, міг самостійно орієнтуватися у складних та різноманітних умовах, що виникають у ході судочинства;

б) загальноосвітній аспект мети полягає в тому, щоб розвинути у молодого спеціаліста вміння чітко, грамотно та логічно викладати на папері свої думки та аргументацію.

в) виховний аспект мети полягає в тому, щоб максимально сприяти формуванню патріотизму, громадсько-політичної та правової культури майбутнього юриста

Завдання навчальної дисципліни:

1) вивчення поняття процесуальні документи, особливості складання процесуальних документів у ЗВО, як самостійної галузі права і науки;

2) вивчення проблематики підготовки фахівців у базових вищих навчальних закладах ЗВО ;

3) формуванням мотивації до подальшого професійного самовизначення відповідно до профілю;

4) окреслення окремих правових аспектів складання процесуальних документів, правового регулювання у сфері провадження.

4. Очікувані результати навчання:

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- складові процесуального процесуального акту
- принципи дисципліни процесуального акту
- поняття процесуального процесуального акту
- види та класифікація процесуального акту
- загальну характеристику змісту та структури процесуального акту
- вимоги щодо офіційного процесуального акту
- уміння правильно та своєчасно підготувати процесуального акту

вміти:

- використовувати отримані правові знання у своїй практичній діяльності;
- орієнтуватися в системі законодавства в галузях права;
- самостійно поповнювати, систематизувати і застосовувати норми чинного законодавства в документі;
- визначати підстави та строки проведення написання процесуального документа;
- використовувати отримані правові знання у своїй практичній діяльності, витримувати вимоги щодо процесуального документа.

5. Зміст навчальної дисципліни:

Змістовий модуль I. Загальні положення про особливості складання процесуальних документів.

Основні види процесуальних документів в різних видах судочинства.

Загальні вимоги до складання процесуальних документів.

Змістовий модуль II. Складання процесуальних документів на різних стадіях цивільного, господарського, адміністративного судочинства.

Процесуальні документи позовного провадження;

Процесуальні документи наказного провадження;

Процесуальні документи окремого провадження;

Складання скарг і заяв про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими та нововиявленими обставинами;

Ухвали, рішення, постанови суду, судові накази;

Організаційно-процесуальні документи третейського судочинства

Процесуальні документи третейського розгляду справ.

Змістовий модуль III. Складання процесуальних документів на різних стадіях кримінального судочинства.

Процесуальні документи в судах 1 інстанції;

Процесуальні документи апеляційного провадження;

Процесуальні документи касаційного провадження;

Складання скарг і заяв про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими та нововиявленими обставинами;

Клопотання учасників кримінального провадження;

Ухвали, рішення, постанови суду;

Процесуальне оформлення дій і рішень слідчого при застосуванні загальних положень досудового розслідування;

Процесуальне оформлення дій і рішень слідчого, направлених на отримання (збирання) та перевірку доказів;

Кримінальне процесуальне документування застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

Процесуальні акти, пов'язані з повідомленням про підозру;

Оформлення процесуальних дій і рішень на етапі зупинення та закінчення досудового розслідування.